

Een schone ende miraculeuse historie vanden

Ridder metter Swane.

Kritische lees-editie van de oudste,
bijna compleet bewaard gebleven redactie,
gedrukt voor Cornelis Dirckszoon Cool,
Amsterdam 1631,
[Amsterdam, UvA, OTM: O 73, 227],

bezorgd door:

Willem Kuiper en Inge Van Outryve,
met hulp van Dirk Geirnaert
bij de refreinen

Amsterdam 2021

Bibliotheek van Middelnederlandse Letterkunde

Verantwoording van de editie

Deze ‘lees’-editie is gebaseerd op de gelijktijdig verschijnende ‘studie’-editie: een synoptische, kritische editie van drie Nederlandstalige teksten: 1) de oorspronkelijke vertaling van *De Ridder met de Zwaan*, die deels bewaard bleef in een fragment van een druk die toegeschreven wordt aan Jan van Doesborch, Antwerpen 151?; 2) de oudste nagenoeg compleet bewaard gebleven Noord-Nederlandse redactie, gedrukt in opdracht van boekhandelaar Cornelis Dirckszoon Cool, Amsterdam 1631; 3) de oudste compleet bewaard gebleven Zuid-Nederlandse redactie, gedrukt door Arnaut van Brakel, Antwerpen 1647; en 4) een diplomatische editie van de Franse brontekst, de *Genealogie* [...] van Pierre Desrey, in de oudste bewaard gebleven druk van Le petit Laurens, Parijs 1500.

De redactie-Cool 1631 is geaprobeerd te Brussel in 1547. Deze redactie is ongekuist maar in de regel wat beknopter geformuleerd dan de oorspronkelijke vertaling, en soms ook iets ingekort. De redactie-Van Brakel 1647 is geaprobeerd in 1610, zij is wél gekuist en mist daarom tekst, maar is hier en daar *niet* ingekort. Deze leeseditie is daarom gebaseerd op de redactie-Cool 1631 en waar mogelijk aangevuld met de redacties Van Doesborch 151? en Van Brakel 1647. Leidraad hierbij was de Franse brontekst van Pierre Desrey. Tekst die zichtbaar vertaald is en bewaard bleef in de redacties Van Doesborch 151? en Van Brakel 1647, maar verdwenen is in Cool 1631, werd tussen [rechte haken] in- en toegevoegd. Op die manier krijgt de lezer een iets beter beeld van hoe de oorspronkelijke vertaling eruit gezien zal hebben.

De druk van Cool 1631 is Amsterdams, en dat is aan de taal te merken. Een Hollandse eigenaardigheid is het niet of nauwelijks uitspreken van de slot-n van woorden, met als gevolg dat die vaak ontbreekt en soms hypercorrect toegevoegd is. Deze regionale eigenaardigheid is in deze leeseditie ongemoeid gelaten. Als de lezer zichzelf het verhaal hardop voorleest – destijds de gebruikelijke manier van lezen – dan verdwijnen de meeste onduidelijkheden als sneeuw voor de zon.

Jan van Doesborch heeft de eerste 20 (van de in totaal 32) capittels deze vertaling opgehoogd met 11 refreinen, iets dat hij eerder deed in *Buevijn van Austoen*, Antwerpen 1504. Deze refreinen zijn geen rhetorische toevoegsels maar maken intrinsiek deel uit van de vertaling. Voor lezers van nu zijn dit lastige teksten om te begrijpen. Geprobeerd is door middel van interpunctie en hoofdletters de zinnen zo leesbaar mogelijk te maken. De betekenis van de rijmwoorden moet niet overschat worden. Hun functie is niet zo zeer inhoudelijk als wel formeel.

Deze lees-editie bevat geen verantwoording van tekstkritische ingrepen, enkel woordverklaring en zakencommentaar. Maar waar de editie afwijkt van Cool 1631 wordt dat met [rechte haken] gemarkeerd. In de studie-editie wordt elke ingreep wél verantwoord, maar die bevat weer geen woordverklaring en zakencommentaar.

Tot slot een woord van welgemeende dank aan Amand Berteloot, die deze editie proefgelezen heeft, en van wiens opmerkingen, suggesties en vragen wij dankbaar gebruik gemaakt hebben.

Een Schone
Ende Miraculeuse Historie
vanden Ridder metter Swane / die te Nimme-
ghen in Gelderlandt t'schepe quam / by den gheleypde
van een Swaen / wt den lande van Lille-
foordt / twelck men seydte te wesen
Kijffel / Duwan en Orchy
ghelegen in Vlaen-
deren.

AMSTELREDAM.

Ghedrukt by Cornelis Dircksz. Cool / woonende inde
Warmoestraet / inden vergulden Passer. Anno 1631.

Cornelis Cool, Amsterdam 1631, fol. A1r
Amsterdam, UvA, OTM: O 73-227

Een schone ende miraculeuse historie vanden

Ridder metter Swane,

die te Nimmeghen in Gelderlandt t'schepe quam by den gheleyde
van een swaen uut den lande van Lillefoordt,
twelck men seydt te wesen Rijssel, Duway ende Orchy,
ghelegen in Vlaenderen.

T'Amstelredam.

Ghedrukt ¹ by Cornelis Dirckszoon Cool,
woonende inde Warmoestraet,
Inden vergulden Passer,
anno 1631.

1. Ghedruckt: Uitgegeven — Cornelis Cool was een boekhandelaar en uitgever van boeken zonder eigen drukkerij.

[proloog]

*Een gemeen¹ seggen ist onder leken² ende klercken:
Godt is almachtich, wonderlijck in Zijn wercken
ende laet veel dingen dagelijcx geschien,
gelijc in voorleden tijden is gesien*

*vanden Ridder metten Swane, die wonder dede,
die twee campen vacht – wilt dit doorwien!³ –
als ridder valjant⁴ – dat is waerbede:
Den eersten die vacht hy – verstaet de [r]ede! –*

*om zijn moeder te houdene in haer eere,
die van quade stucken⁵ was be[leden],⁶
welcken camp hy wan. En[de] voort meere
den anderen camp vacht de edel heere*

*in Gelderlandt, de bloeme der landen,
daer hy mede wan ten selven keere
thertochdom van Billoen⁷ selfs metten banden,
twelc hy behouwede⁸ vryloos van schande,*

*alzoomen u hier noch sal verklaren
inde navolgende historie – Opent u verstanden,
twort een [b]ate der droever herten beswaren,
warachtich geschiet, dus zonder sparen!*

1. gemeen: algemeen

2. leken ende klercken: niet-geestelijken en geestelijken

3. doorwien: tot u door laten dringen

4. valjant: dapper

5. quade stucken: zware misdaden

6. be[leden]: aangeklaagd, beschuldigd

7. Billoen: Bouillon

8. behouwede: door een huwelijk verwierf — vryloos: zonder

*Doorsiet de historie reyn ende bequame!
Vreucht sal u int booren van desen varen,
also ghy sult segghen, vrienden eersame:
Lange prologen zijn van cleynder vrane,*

*maer lange maeltijden worden meer gepresen.
Dus is de historie te lesen dan [b]et bequame
dan inde prologe te studeren. Dus laet dat wesen
ende oversiet de historie volgen na desen.*

*Hoe coninck Oriant ter jacht reet ende een hert
vervolchde ende met de schoone Beatris
sprack aen een fonteyn.*⁹

[1]

Inde oude geesten¹⁰ ende chronijcken¹¹ vinden wy hoe dattet lant Lillefoort¹² voortijts was een conincrijk, ende zoo sommighen segghen, zoo wast een lant in Vlaenderen, waer van de steden zijn Rijssel, Duway ende Orchy, daer in dien tijden een koninck was, Pyrion geheeten, ende had ten wijve een quade vrou, gheheeten Matabrune, die namaels veel quaets broude,¹³ zo datse tot quaden eynde quam, wantse aen eenen staeck¹⁴ verbrant wert. Desen koninck Pyrion had by zijn wijf een zoon, Oriant genaemt, die nae de doot [v]an zijn vader ghekroont wert koninc van Lillefoort ende besat dat zeer vredelijc.¹⁵

Tgeviel op eenen tijt dat de koninc Oriant ter jacht reet met zijn heeren om hem te versolaceren,¹⁶ ende als zy buyten quamen int bosch [soo] saghen zy loopen een hert, dat de koninc neerstelijck¹⁷ vervolchde. Ten lesten quam hy by een schoon rivier, daer 't hert in spranck ende was vry vanden koninck. Als Oriant dit sach, keerde hy wederom ende quam tot een fonteyne, daer hy van zijnen peerde trede ende sat onder eenen boom om hem te rusten.

Als hy daer alleen sadt, quam daer een schoone, edel maecht met vier dienstmaechden van haer huysgesin ende met eenen edelen ridder ende twee knechten ende zeyde tot Oriant, om dat hy honden by hem had: “Heere, waerom zijdy hier komen jagen in

9. fonteyn: bron

10. geesten: literaire bronnen

11. chronijcken: historische bronnen

12. Lillefoort: in het origineel: L'isle fort (het sterke eiland), maar door de Nederlandse vertaler geïdentificeerd als Lille in Frans-Vlaanderen.

13. broude: brouwde

14. staeck: houten paal (waaromheen een brandstapel gemaakt werd)

15. besat dat zeer vredelijc: Oriant was zo'n goede en krachtige vorst dat hij vrede in zijn land bewaren kon.

16. versolaceren: ontspannen

17. neerstelijck: energiek

mijn heerlijkheyt, ende wie heeft u oorlof¹⁸ gegeven? Ick heb wel gesien thert dat ghy gejaecht hebt, dat u int water ontgaen is. Niet te min, al haddyt ghevanghen, ten zoude u niet ghebleven zijn, ende mijnen wille is dat ghy dat beteren¹⁹ sult eer ghy van hier sult scheyden.”

Als Oriant de schoone Beatris had hooren spreken ende haer aensach, behaechdese hem zo wel dat hy terstont met haerder liefde bevaen²⁰ wert, ende seyde:

*O, geynster²¹ der minnen, doorstralende oogen,
die my zo vyerich in vlogen!
O, schoonste schoonheyt, noyt zoo schoone,
gby hebt my therte uyt den lichaem ghetoghen,
dies ick offere met knien gheboghen
al dat mijn is: lijf, goet, eere, tot uwen lone.
U opsien²² dunckt my schijnen onder den troone²³
cierlijcker dan die sonne oft oock de mane.
Dies ick my subjeckt²⁴ stelle in klaren bethoone
ter doodt toe in uwen dienst te stane.*

*Alle de vrouwen ter werelt oyt gheboren,
voortijts, present, oft naer te besporen,
oft gheboren ten [d]oe[m]sdaghe toe,
en hebben gheen ghelijcken, by eede ghesworen,
uwer schoonheyt, jonckvrou Beatris, [...]
in wiens bedwanck ic ben ende en weet [n]iet hoe.
Eet ick, drinck ick, w[at] ick doe,
gby zijt int ghedachte vierichste in vermane.
Dus en begeer ick niet anders ommer toe
dan ter doodt toe in uwen di[e]nst te stane.*

18. oorlof: toestemming

19. beteren: goed maken

20. met haerder liefde bevaen: bevangen met liefde voor haar

21. geynster: vonk

22. U opsien: uw ogen, uw gelaat

23. troone: de hemel (als uitspansel)

24. subjeckt: onderdanig

*Mocht my geluck oft voorspoet ghebe[u]ren
dat ghy my u jonste wildet laten keuren,²⁵
daer en koor ick niet voor het goedt ter werelt ront,
en[de] souder wel willen om avontueren
lijf, goet, bloet, ende leet besueren.
O, schoon Beatris, lieflijcken rooden mont,
die in vierigher liefden door blaect²⁶ de gront
van mijnder herten. Schoon wel gedane,
ic en begeer niet anders dan taller stont
ter doot toe in uwen dienst te stane.*

Prince.

*Boven alle princerssen der werelt wijt,
in liefden draechdy de opperste vane.
Godt heeft u in schoonbeyt ghebenedijt.
Dus en begheer ick anders niet dan talder tijt
ter doot toe in uwen dienst te stane.*

Aldus zijnde bevaen door haer minne dacht hijse te wijve te neme, ende zeyde soetelijck: “Schoon bloeme, ick en soude niet geerne doen teghen uwen wille, maer en mach ick in dit lant niet wel komen om ghenoechte²⁷ te nemen, als heer, by die dat van my te leene houden, want ick ben de coninck van Lillefoort, Oriandt, ende hier en is heere noch vrouwe, zy en moeten my manschap²⁸ doen als getrouwe ondersaten.²⁹ Hierom, believet my, ick salt u selve doen beteren dat ghy my t'onrecht hebt versproken.”³⁰

Als de ridder Savari dat hoorde, spranc hy van zijnen peerde ende viel op zijn knien ende groete den coninck ende zeyde: “Heer coninck, believet u, ghy sult mijnder vrouwen vergeven datse teghen u misdaen heeft, want zy u niet en kende³¹ als zy u aensprac.

25. laten keuren: gunnen

26. door blaect: met vuur verteert

27. ghenoechte nemen: plezier maken

28. manschap: leenhulde

29. ondersaten: onderdanen, ondergeschikten

30. versproken: (verwijtend) aangesproken

31. kende: herkende

Ende zy bekent wel, dat zy heeft, is tuwen wille.”

Doe zeyde de coninc: “Tis al vergeven. Nochtans moet zijt beteren, maer tzal haer believeen, want haer schoonheydt ende wesen heeft mijn herte bevaen.” Ende de koninck zeyde tot haer: “O, wel schoone joncvrou, believet u te zijn mijn bruyt, op dat ic u dan mach doen croonen coninghinne van Lillefoort?”³²

Doen antwoorde de jonghe maecht ende zeyde, geheel beschaemt zijnde:

*Ic ben beschaemt ende kan nau³³ spreken,
heel naer³⁴ besweecken door inwendige treken³⁵
der grooter weerden, die ghy my biedt.
Schaemte heeft my thert ende lichaem doorstreken.
Ten baet niet ghekeken, al zoude therte breken,
de schaemte mijn ziel ende lijf doorschiet.
Orient koninc, vol excelentien doorwiet,
sulcken woorden vliet, want twaer u veel te kleen
en[de] my veel te groot, de saecke doorsiet,
ic ben uwes onweerdich. Wie wast diet [u] riet?
Dus bid ic u, edel coninck, laet my alleen!
Voor u, edel coninck, vindy veel weerdigher een
dan my, die ghy seght te minnen door Venus leeren.
Ic ken my onweerdich der grooter eeren.*

32. Dit is een zeer ongebruikelijke vorm van partnerkeuze. Normaal is dat wederzijdse ouders die keuze voor hun kinderen maken. Huwelijk en liefde hebben in de werkelijke wereld niets met elkaar te maken.

33. nau: nauwelijks

34. heel naer: bijna

35. treken: aandoeningen, roerselen

*Ick en ben niet weerdich uwer hooghe minnen
nu te gewinnen. Gemercte, wilt bekinnen!
Ick ben te slecht³⁶ van af komsten komen machtich,
ende oft ic aen u stelde dan mijn zinnen
int eerste beginnen ende liet my verwinnen,
ic mocht my selven brengben in leet onsachtich,
want men zeydt ghemeynlijck, weest des ghedachtich,
ende tis waerachtich, wie dat zijn zinnen stelt
te hooghe int minnen, eyscht lijden onsachtich.
Dus zoude ick geerne schouwen, sal [i]ck lijden klachtich.
En belcht u dies niet, heer coninck, van grooter ghewelt!
Ick en ben maer een di[e]nstmaecht, ende ghy selt
wel grooter machtigher vrouwen t'uwert doen keeren.
Ic ken my onweerdich der grooter eeren.*

*Danc heb, heer koninc, uwer presentatie.
Gods milde gratie loon u telcker spatie³⁷
ende doe u [in] voorspoede ende in eere rijsen.
Ick, slechte Beatris, van simpelder gheneratie,
zonder fallatie, stel[le] mijn fondatie
in des konincx wille nae edelheyts bewijsen.
Elck edel hert is wel weert om prijsen,
want klaer zy spijsen hun in eeren, in deuchden
ende in dien reyne herten ben also verjolijzen,
voerende der eeren kroone tot eender devijsen,
ende midts dien verwerven zy koever³⁸ van vreuchden.
Orient, edel coninck, wi[e]ns sinnen verjeuchden³⁹
in mijnder minnen nae dijns woordts vermeeren,
ic ken my onweerdich der grooter eeren.*

*Princelijcke coninc Orient, als u subject
stelle ick onbeveleckt my selven altijd
als u arme dienstmaecht in eeren ghestreckt,
kennende dat ghy my veel te machtich zijt.
Ic segge nochtans voor vrouwen ende heeren:
Ic ken my onweerdich der grooter eeren.*

36. slecht: simpel, onaanzienlijk

37. telcker spatie: overal

38. koever van: overvloed aan

39. verjeuchden: verheugden

Doen nam den koninc Ori[a]nt haer metter hant ende zeyde: “Ic geloove⁴⁰ u by mijnder ridderschap: zoo langhe als ghy leeft en sal ick gheen ander trouwen dan u!”

40. geloove: beloof

*Hoe de coninck met hem bracht de schoone Beatris
als by vander jacht weder om quam.*

[2]

Als dese beloften dus gheschiet en[de] besworen waren aen beyde zijden, zoo bracht hy [terstont] de schoone Beatris int Lillefoort om daer te houde de feeste der bruyloft. [Dus wast inden mey dat de schoone maeghet met den coninck quam vander jacht ende werdt ghebracht tot Lilefoort], daer groote geneuchte¹ bedreven wert van vieren ende alderley [ander] g[e]nuchten.

Als Matabrune dit verhoorde, zoo ghinckse hem te ghemoet met grammen moede. Doen Oriant haer sach komen, begonst hy te lachen ende zeyde haer, wandt hyse sach murmureren: “Weest verblijt, want ick heb gevonden de schoonste vrou der wereltd, wijs ende eersaem, ende mijn hert is tot haer.”

Doen zeyde de moeder uyt quader herten: “Lieve zoon, ghy doet my luttel ghenoechten, want ick nu zie u onbekentheydt,² om dat ghy u aldus vernedert dat ghy neemt een simpel jonckvrou, ghy, die [seer machtich] zijdt, wandt ghy hadt moghen krijghen de machtichste vrou der werelt, ende na u sullen die kinderen van haer besitten u rijcke.”

Doen zeyde Oriant: “[Weet] Moeder, ick en [vandt] niemant die my beter behaecht dan dese. Dus bid ic u dat ghy oock hier mede te vreden zijt, wandt wil Godt, zy sal mijn konninginne zijn!”

De moeder zeyde: “Lieve zone, als u belieft, [soo] moetet wel mijnen wille zijn” – ende dit zeydese metten monde, teghen haer herte, wandtse altoos hierom verstoort was ende peynsde altijd hoe zijse noch nae³ soude doen scheyden.

Des anderen daechs smorghens quam Oriant ter kercken met grooter eeren ende state ende Beatris ooc, daer zy gekroont waren, ende doen keerden zy te hove, daer zy goede cier⁴ maeckten – maer

1. geneuchte: plezier

2. onbekentheydt: onwetendheid

3. nae: hierna, later

4. goede cier: plezier

de moeder had altijd nijt in haer herte, al thoondese van b[u]yten blijfchap.

Corts hier na werse⁵ begort⁶ metten bandt der natueren van haren man. Ende als hy wist dat zy swanger was, zoo was hy zeer verblijt ende alle zijn ondersaten.

Ende op eender tijt lach zy op haer palleys ende sach twee kinderen ten doope draghe van eender dracht, zoo riepse heymelijc den coninc ende zeyde hem: “Ick verwonder my zeer van een dinck dat ick daer sie, dat is van twee kinderen die een vrouwe ontfanghen heeft t’eender dracht. My dunct dat een vrouwe niet en mach ontfanghen twee kinderen sonder te hebben twee mannen.”⁷

Doen seyde de coninck: “Dat mach wel geschien, want by der natueren ende by Godts gratie zoo mach een vrouwe van eenen man ontfanghen teender dracht seven kinderen.”

Als de coninc eenen korten tijt met blijfchappen gheweest had, kre[e]ch hy vyanden die op zijn lant ende volck toe tasten,⁸ ende wonnen hem zijn lant af, twelc hem gebootschapt was, maer door de liefde [v]an zijn conincghinne vertoefden hy noch ses maenden lanc zo dat hem zijn vyanden seer na waren, dat [h]y zijn heeren ende ridder[s] ontboodt dat zy hun bereyden zouden om tegen zijn vyanden te strijden, twelck zy deden. Ende want Beatris, de coninginne, zeer groote ginc,⁹ zo riep hy zijn moeder Matabrune ende seyde: “Mijn [lieve] moeder, ic moet reysen teghen mijn vyanden, ende mijn vrouwe gaet beswaert met kinde. Daerom bid ic u om mijnent wille dat ghy haer behoet ende bystaet in haren node, ende wiltse houden als u dochter, want ic van haer moet scheyden, ende zy sal u eeren als haer moeder ende sal u onderdanich zijn als u dochter. Daerom bevele¹⁰ ick u haer, want icse seer beminne,

5. werse: werd zij (Hollands)

6. begort: zwanger

7. Mogelijk kende zij het verhaal van de verwekking van Hercules (door Zeus bij Alkmene) en diens tweelingbroer Iphikles (verwekt door Amphitryon).

8. toe tasten: aanvielen

9. zeer groote ginc: hoogzwanger was

10. bevele ick u haer: vertrouw ik haar aan u toe

ende misquaem haer yet¹¹ by uwen schulde, ick en soude u nimmermeer beminnen!”

Matabrune zeyde: “Sone, ghy weet wel: dat u belieft, dat belieft my. Daerom sal ic u wijf wel bewaren, ende weest wel te vreden, want icse seer lief hebbe!”

Doen seyde Oriant: “Ic danc u seer ende bevele u al mijn dinck ende neme ootmoedelijc oorlof¹² aen u,” ende zo scheyde hy van zijn moeder. Maer de moeder en dede niet alzo sy gheseydt had, zoo sy namaels wel toonde.

Daer nae nam de coninc oorlof aen zijn vrouwe ende sprac langen tijt tegen haer met weenende ooge ende omhelsdese ende kustese zo datse in onmacht ter aerden viel, ende hy hie[f]se vriendelijc op ende maecte groote droefheyte ende beklachden malkanderen zo dat d’edelen met hem weende.

11. yet: iets

12. neme ootmoedelijc oorlof: neem nederig afscheid

*Hoe de coninck oorlof nam aen zijn coninginne, ende
van tquaedt dat Matabrune op gbestelt
badden teghen Beatris.*

[3]

Aldus heeft Oriant de coninc oorlof genomen aen zijn coninginne ende reet wech menige mijle om tegen zijn vyanden te strijden, daer hy vrome feyten¹ dede, daer ick hier af wil swijgen om te komen totter historien. Want doen de coninck vertrocken was met zijn heyr,² beghonst Matabrune quaedt te dencken tegen Beatris ende dede by haer komen de vroeuvrou, segghende: “Mijn vriendinne, ick hebbe u hier doen komen om een [heymelijcke] sake die ick [u] seggen sal [in bichte], maer ghy sult my sweeren ende beloven dat ghyt niemant seggen en sult, ic sal u dan [soo] veel goets geven dat ghy nimmermeer gebreck hebben en sult.”

Als de vroeuvrou dese beloften hoorde, [consenteerden³ sy dit ende] seyde sy: “Sekerlijck, vrouwe, alle dinc moochdy my segghen. Ick beloove u by mijnder trouwen dat nemmermeer mensche weten en sal, ende sal als biechte zijn!”

Matabrune seyde: “Ghy weet wel dat Oriant, mijn sone, Beatris ghetrouwt heeft sonder mijnen wille ende heeftse soo lief dat hy eten noch drincken en mach, hy en is by haer, ende hy heeft door haer den lande groote schande laten geschieden. Hierom wild ick wel dat wijse hem verleeden⁴ mochten ende dan gescheyden worden, ende dit sullen wy lichtelijc volbrengen, want sy kint draget.”

Ende de vrouwe seyde: “Dunckt u goedt, ick salt kindt dooden int baren, ende ick sal den coninck seggen dat zijt willens⁵ ghedoot heeft.”

Doen seyde Matabrune: “Ick weet een ander dat onmenschelijcker ende schandelijcker is den coninc om hooren, wandt ghy ziet datse seer groot gaet, daerom dencke ic datse twee

1. vrome feyten: dappere daden / wapenfeiten

2. heyr: leger

3. consenteerden sy dit: stemde zij hiermee in

4. verleeden: afleiden (in zijn aandacht en liefde voor haar)

5. willens: moedwillig

oft dry kinderen sal hebben. Ende ghy sult by haer gaen ende presentereen uwen dienst. Ende als de kinderen gheboren sullen zijn, soo sal ick bestellen zoo veel jonghe honden eerst gheworpen als zy kinderen ter werelt brenghen sal, ende wy sullen segghen datse van haer ghekoomen zijn, waeromme wy dan moghen den coninck ende zijne heeren te verstaen geven dat zy ghemeynschap gehadt heeft met eenige honden, waer by wy komen moghen tot onser begeerten, want ick heb een dien ick de kinderen sal gheven, ende hy salse wech draghen ende verdoen,⁶ datmen daer af niet meer en sal hooren.”

Doen seyde de vroevrou: “Ic sal doen dat u belieft, ende dien raet sal seer goet zijn, ende luttel salmen mercken eenich quaet opstel⁷ oft verraetschap.”

6. verdoen: uit de weg ruimen

7. opstel: opzet

*Hoe de koninginne baerde ses zonen ende een
dochter, die elck een silver keten ¹ aen
bunnen hals brachten.*

[4]

Als den tijdt vol ghaen was dat Beatris zoude baren, zo dede de valsche vroevrouwe met de jonghe kinderkes alsoo Matabrune ende zy onder haer beyden op ghestelt hadden die nochtans door miraculen bewaerd worden door Godts ghehenghendtheydt.² Als de vroevrouwe ghekomen was, zoo dede zy Matabrune halen, die nu al de jonghe honden bereedt hadde om haer verraedtschap te volbrengen, ende doen baerde Beatris t'eenen tijde ses schoon sonen ende een dochter, die aen haren hals brochten elck een silveren keten, waer af [doen] bethoont werdt de edelheydt der moeder. Maer de valsche vrouwen bleven in haer opset om de goede koninghinne ter doodt te brenghen. Ende als Matabrune sach de seven kinderen, soo liet zyse wech draghen met eender kameniere³ diese daer toe ghebracht had, ende nam seven kleyn honden diese daer toe bereydt hadt, ende leydese [al bebloedt] onder de coninghinne oft syse ghebaerd hadde. Ende de vroevrou riep met luyder stemmen: "Och, coningin, wat ongeval is u geschiet, want ick heb ontfanghen seven stinckende honden die ghy gebaert hebt?" Ende Matabrune [dede ooc] desgelijcx om haer te beschamen [ende] seyde: "Doet wech dit schandelijc stuck ende doet de honden op 't velt graven,⁴ ende elck houde dit ongeval heymelijc op dat de coninck in zijn eere blijve!"

Beatris was soo sieck vanden swaren arbeyt datse op de verradery die haer gedaen was niet en dacht. Ende alsse tot haer selven comen was, soo seyde Matabrune: "[O], onghevallich⁵ wijf, siedt hier de vroevrouwe die van u lichaem ontfanghen heeft seven

1. keten: ketting

2. ghehenghendtheydt: (al)macht

3. kameniere: dienaar die in dezelfde kamer aanwezig is als zijn heer / vrouw, en daarom zeer vertrouwd is.

4. graven: begraven

5. onghevallich: ongelukkig

honden, die ic wech hebbe doen dragen om te bedecken de groote beestelijke sonde.⁶ Daerom segghet nu ende belijt hier de waerheydt ende segt ons oft ghy eenighe conversatie oft gemeenschap hebt ghehad met eenigen hont daer af die komen zijn, ende wy sullen u sake verberghen!”

Als de coninghinne dit hoorde, was sy seer bedrukt⁷ so datse in onmacht⁸ meende te komen van rouwe. Ende als sy een luttel bekomen was, badtse dat sy haer toch toonen wilden dat sy seyden dat uyt haeren lichaem komen was. Terstondt werden haer ghetoot seven kleyn honden, waeromme de koninginne seer weende ende sloech voor haer herte ende badt ghenade vander misdaedt die sy niet ghedaen en hadde. Maer Matabrune sprac nochtans haer altijt spijtelijck⁹ toe, segghende: “Ghy onghevallich wijf, men soude u met recht verbernen¹⁰ om dat ghy ontfanghen hebt van eenen hondt.”

Beatris seyde: “Moeder, noyt en peysde ic dit, noch ten is ooc niet gheschiedt, daerom en doet my niet meer ongeneuchten aen dan ick en hebbe, maer Godt heb lof diet al regheere, wandt Hy heeft wel macht my ende ander menschen in beesten te verkeeren.¹¹ Ende dat Hem belijft, moet ons believen!”

Doen ginc Matabrune van daer, ende de vroeuvrouwe wilde haer vertroosten met geveynsder herten ende [oock met] geveynsde woorden ende seyde: “En bedroeft u niet te seer dat u daer gheen argher af en kome, wandt de coninck en sal daer niet af weten, ende men salt soo heymelijck houden datter gheen schande af komen en sal.”

Beatris seyde: “Nimmermeer en sal de coninck gheneuchte in my hebben ende en salt my nimmermeer vergheven, maer sal my laten dooden. Ende wildet hem believen dat hy my liet leven [in eenich] clooster om Godt te dienen [in] penitentie, ick soude penitentie doen, ende ick soude Godt bidden om te versachten Zijn gramschap

6. beestelijke sonde: bestialiteit

7. bedrukt: bedroefd

8. in onmacht: bewusteloos

9. spijtelijck: beschuldigend, verwijtend

10. met recht verbernen: terecht op de brandstapel zetten

11. verkeeren: veranderen

die ick zie dat op my is. Hierom bidde ic ootmoedelijcken dat ghy voor my wilt bidden om gratie te krijgen vanden coninck.”

Aldus kreech Beatris druck ende droefheyt [aen] alle zijden.

*Hoe Marcus de seven kinderen in een bosch droech ende
lietse daer liggen op zijnen mantel, ende hoese
de heremijt ¹ Helias vont.*

[5]

Nae dat de valsche vrouwe haer verraedtschap hadde volbracht, alzoodt voorseydt is, zoo riepse haren dienaer Marcus ende seyde: “Mijn vrint, ghy moet my eenen dienst doen, ende ooc [soo] moet ghyt heymelijck houden op u lijf, ² want de koninginne hevet ghebaert .vi. zonen ende een dochter, ende die hebben aen haren hals elck een silveren keten ter werelt bracht, twelck my dunct groot wonder namaels te worden ende in een teecken dat sy in toecomende tijden mochten worden dieven oft moordenaers. Daerom sal ickse doen sterven in haer jonckheyt op datter gheen meerder schande af en kome int eynde. Hierom heb ick haer doen verstaen datse heeft gebaert seven honden, die hebbe ic doen dooden. Dus neemt dese seven kinderen op mijnen last en[de] gaetse dooden soo datmen daer niet meer af en verneme!”

Doen seyde Marcus: “Vrouwe, ick sal u begheerte doen, ende van dese kinderen en sal gheenen last meer komen.”

Ende Marcus is op een peert gheseten ende hadde de kinderen in zijnen mantel ende brachtse buyten der stadt in een bosch, ende indt midden vanden bosch ginc hy vanden peerde, daer hy leyde de kinderen alle seven op zijnen mantel. Ende ³ als hy sach dat de kinderen soo schoon waeren, soo kreech hy medelijden in zijn herte ende ghedachte dat sy elc een keten ter werelt gebracht hadden uut haerder moeder lichaem. Ende de kinderen begosten alle o[p] hem te lachen. Doe dochte hem dat sy ⁴ van Godt vercoren waren tot eenighe toecomende dinghen, ende hy werdt ontfermhertich op hun dat hy hun geen quaet en wilde doen, maer

1. heremijt: kluizenaar, solitair levende monnik

2. op u lijf: op straffe uw leven te verliezen

3. Ende: maar

4. Of (een of meer van) de andere kinderen een rol in de heilsgeschiedenis gespeeld hebben is onduidelijk. In deze *Ridder metten Swaen* gaat het enkel en alleen om het kind dat géén zwaan werd: Helias.

hy bevalse der bermherticheyt Gods ende seyde:

*O, Godt almachtich, hoe ben ic beswaert!
In my is vloeyende der compassien aert
om dees schoon kinderzens, jonck van daghen.
Ic bidde Christum, die hemel ende aerde verklaert,
dat Hy u by Zijn milde gratie bewaert
van toekomende lede ende mishaghen,
en[de] wil by wonder brenghen in plaghen
alle u vyanden, die u meenden te doen sterven,
ende wiltse by justitien ten viere jagen.
Aylacen,⁵ arm kinderzens, die vreucht moet derven
tot dat [u] Godt versiet.⁶ Het is my hertelijcken leet
dat ick u moet laten, Godt almachtich weet.*

*Al laet ick u, schoon kinderzens, in deser tijt hier,
Godt almachtich sal u behoeden mede
als Hy de kinderen⁷ dede int blakende vier
des gloeyende ovens, in lijve, in lede,
ende en sal door Zijn grondeloose goethede
u niet laten verderven. Al laet ick u hier,
Godts bermherticheydt neeme u in zijn bestier
ende zy na desen u behoeder voort!
Van my en krijchdy nemmermeer dangier,
want doode ick u, so doe ic valsche moort.
Compassie doorvloeyt my alzoot behoort,
al was ic om u te dooden in desen bereet.
Dat ick u hier moet laten, dat is my leedt, Godt weet.*

5. Aylacen: Helaas

6. versiet: u helpt, naar u omziet

7. Daniël 3.

*Adieu, schoon kinderkens, ick en zie u nemmermeer.
Godt verleent u voorspoet, gesonde ende eer,
ende doe in u Zijn goedertierenheyt blijcken!
Thuiswaert te rijden is best dat ic keere,
gelaten my oft ick u had gebracht in seere.
Maer, neen ick! Compassie moest boven strijcken.
Och, kinders, Godt hoede u voor quade practijcken
der verraders ende ooc sommige beesten,
die u mochten quetsen in eenige wijcken
oft hinder doen by eenige tempeesten.
O, jonghe bloeykens, minnelijcke geesten,
die u misdede waer wel van herten wreet.
Dat ick u hier moet laten, dat is my leedt, Godt weet.*

*Princelijcke Godt, coninck der seraphinnen,
seynt troost desen kinderkens by Uwer minnen,
die troosteloos zijn hier vanden heuren ghescheyden.
Doet hen by uwer gratie hulpe gewinnen
datse tuwen love noch wonder beginnen.
Wonderlijc is hier ghebeurt gheweest int beleyen.
Wonder tuyghen mijn zinnen zalder uutspreyen.
Dus klaech ic u uut compassien in liefden heet.
Dat ic u hier moet laten, dat is my leedt, Godt weet.*

Aldus nam Marcus [oorlof aen] de seven kinderen dien hy al omhelsde ende kuste aen hun wancxkens, seer weenende, ende is weder gekeert nae⁸ Lillefoort, daer hem Matabrune tegen quam ende vraechde hem, segghende: “O, mijn vrient Marcus, hebby mijnen wille volbracht alsoo ick u bevolen hadde? Zo sal ick bestellen⁹ als mijn sone Oriant komen is, dat hy zijn wijf ooc sal doen dooden. Dan sal ick blijde zijn ende mijn leet sal ghewroken zijn.”

Doen scheyden Matabrune van Marcus, daer ick af swijghen sal, om weder te spreken vande .viij. kleyn kinderkens die int bosch laghen, jammerlijck weenende van hongher. Maer by der gratie Godts quam daer een heremijt, Helias gheheeten, die in dat bosch

8. nae: naar

9. bestellen: bewerkstelligen

wo[o]nde. Ende als hy nu dese seven kleyn kinderen vandt alleen, weenende van hongher, [soo creech hy oock droefheyt, ende hy weende selve door ontfermen, ende namse] ende bewantse¹⁰ inden mantel ende brachtse in zijn kluyse,¹¹ daer hyse verwarmt en[de] ghespijst heeft nae zijnder macht.

10. bewantse: pakte ze in

11. kluyse: de kluzenaarswoning van een heremijt

*Hoe de seven kleyn kinderkes worden ghevoedt
by miraculen van eender witte gheyten,
ghesonden van God.*

[6]

Als de heremijt dese seven kinderkes ghespijst ende verwarmt hadde nae zijn macht, niet wetende wiense toebehooren, zoo badt hy Godt ootmoedelijck, segghende:

*O, Godt almachtich, ghebenedijt,
die een bekender¹ van allen zijt
ende talder tijt een beschermer mede
van allen ggeschapen dinghen ter weerelt wijt,
[...]
int eerste bekrijt, door Moyses bede,²
tmanna inder woestijnen by waerhede
om den kinderen van Israhel voetsel te gheven,
deur U ontfermen sendet voetsle ende vrede
op dat dese jonghe kinderkes behouden tleven
en[de] datse hier namaels, o, Heer verheven,
U mogen bertelijck zijn te dienen gewent.
Dat bid ick U, Heere, die alle herten kent.*

1. bekender: kenner

2. *Exodus* 16.

*Zo Ghy, o, Godt almachtich, bewijsde,
doen Ghy vijf duysendt mannen alleen spijsde,³
dat elck verjolijsde, sonder kinders en[de] vrouwen,
met vijf gersten brooden ende twee visschen – daer rijsde
ghenoech te boven – zoo dat elck prijsde
dat gepresen mirakel vol trouwen.
Wilt U glorieusheyte hier laten schouwen
en[de] by [U] gratie voeden des wichterkens kleene.
Beschermtse, almachtich God, van rouwen,
die niemant oyt en liet in eenigen weene,
die in U betrouwen. My deert alleene
dinnocentie der bloeykens. Behoetse ongheschent!
Dat bid ick U, Heere, die alle herten kent.*

*Die de kinderen van Israel voor Pharao behoede
ende Daniel inde kuyl der leeuwen voede,
dient klaer bevroede, wilt niet laten bederven
dese seven kleyn kinderkes, welck ick vermoede,
die ick naect hebbe vonden in grooten onspoede,
die als de verwoede by nae van hongher sterven
in dit wilde foreest, o[nt]vreemt hunder erven!
Nochtans schijnense van edelder generatien.
Twort, hoop ick [t']Uwer eeren ende svyants deurkerven.
Dusdanich dinck gheschiet zelden, ten zy by gratien
Uwer goddelijcker goetheyt, tot elcker spacien.
Aldus, almachtich Godt, U gratie neder sent!
Dat bid ick U, Heere, die alle herten kent.*

*O, Vader, Zone, Heylighe Gheest, prince der glorien,
dry persoonen, een Godt in glorien,
behoedt dees .vij. kinderkes, hemels regent,
op datse U, o suyver [c]iborie,
zoo dienen datse raken ter consistorie
des hemels by U verdiensten excellent.
Dat bid ick U, Heere, die alle herten kent.*

Dat ghebedt wert van Godt verhoort, wandt by mirakel quam inde
kluysse een witte gheyte, haer keerende totten kinderkes met hare

3. Matthaeus 14.

mammen,⁴ ende soochse⁵ zoo natuerlijck als een voester. Doen bekende de heremijdt datse van Godt ghesonden was om de kinderkens op te brengen,⁶ waer af hy God danckte, ende dagelijcx soghen de kinderkens de witte geyte, ende dan ginckse ten bosch om voetsele.

Dit duerde zoo langhe datse groot werden ende de geyte volchden int bosch. Ende als zy comen waren tot kinderl[ij]cke kennisse,⁷ zoo maecte hun de heremijt kleyn rocckens van bladeren ende van ander dingen dat hy krijghen mochte. Ende zoo gingen zy spelen int bosch ende vergaderden⁸ vruchten om te eeten met hunnen broode, ende zo werden zy opgevoet door Godts gratie ende neersticheyt des heremijten, die hun deylden d'aelmoessen diemen hem [g]af.

Gheduerende desen tijt quam de coninck Oriandt weder victorioos vander oorloghen, [daer hy trock als zijn wijf groot ginck van dese seven kinderkens, die al verlaten waren]. Als Matabrune vernam dat haer soon quam, ginc zy hem teghen ende hiet hem wellecome, ende zy begonst te weenen om haer quaedt te volbrengen: “Och, mijn sone, zijt willecome, ende ick verblijde my seer dat ic u sie gesont comen met u volck, maer anders is mijn hert vol drucx van dat uwen wijve misvallen is.”

De koninc seyde: “Wat isser geschiet? Is mijn vrouwe doodt oft hoe ist?”

Zy seyde: “Neen, maer tis schandelijcker, zoo dat ickt niet en derre vertrecken⁹ om de leelijckheyt, ende tis my liever dattet u een ander segghe, want al u dienaers wetent wel.”

Doen zeyde de koninck: “Ick heb liever dat ghyt my seght dan een ander.”

Doen seyde de moeder: “Ic meende dat u wijf van u kint ontfanghen hadt, maer sy hadt ontfanghen van eenen hont, dat

4. mammen: tepels

5. soochse: zoogde ze

6. op te brengen: te voeden, groot te brengen

7. kinderl[ij]cke kennisse: toen zij niet meer ‘onnozel’ waren

8. vergaderden: verzamelden

9. derre vertrecken: durf te vertellen

schandelijck is! Hier is de vroevrouwe die van haer ontfanghen heeft seven kleyn honden, die ic hebbe doen wech worpen op datmender niet meer af weten en soude. Hierom zoudt ghyse met recht doen dooden ende verbernen [in een vier]!”

Ende daer was de vroevrouwe by Matabrune om haer logen te stercken.

Als de coninc dit hoorde, kreech hy grooten druc ende vraechde waer zijn wijf was. Matabrune zeyde dat sy besloten was in haer kamer, “ende sy en derf van schaemte niet uyt komen.”

Doen ginck de coninc met eenen ridder inde camer, daer hy hem deerlijck hadde,¹⁰ seggende: “Ay lacen, wat grooter druck is my toekomen! Heeft mijn vrouwe seven honden? Tis veel den beesten!?”¹¹ Die ic meende te zijn de eere ende schoonheyde der vrouwen heeft my verraden, ende by haer ben ic onteert. Ter quader uren ben ick geboren. Waerom en liedt my Godt niet verslaen [van] mijn vyanden? Godt, wilt my helpen! Aylacen, wie dat my radet, ick en begheer by haer niet meer te komen, die ick so seer beminde.”

De ridder die by hem was, hadde hem gheerne vertroost, maer hy ginck ligghen op een bedde, daer hy ontsliep van druck ende weemoedicheyt.

En[de] de edel vrouwe Beatris was in een ander kamer, die niet min rouwe en hadde. Ende tot haer quam een schiltknecht die haer langhe ghedient hadde, ende zeyde dat de coninck komen was. Doen wertse seer ontset ende vraechde ofter yet van haer geseyt was. Ende hy seyde: “Jae,” ende vertelde haer al dat de valsche Matabrune den coninck gheseyt hadde.

Doen riep Beatris deerlijck¹² tot Godt almachtich, segghende aldus:

10. deerlijck hadde: te kwaad had

11. Tis veel den beesten: Heeft zij bestialiteit gepleegd!?

12. deerlijck: geëmotioneerd

*O, Godt van hemelrijck, mijn toeverlaet,
die den Verlosser ghesonden hebt tonser vr[a]me,
als vader bequame,
welck is de cause, welck de misdaet
oft vileynich quaet
dat ick teghen U oft Uwen zone eersame
buyten de betame,
ghedaen mach hebben dat, dies ick my schame,
uut mijnen lichame seven bonden komen sijn,
waer by ick mijns heeren vriendschap, van hoogher fame,
verloren heb? La[c]en, ic en weet wat ic rame.
Al dat mijn is, en is niet dan swaer gepijn.
O kostelijck carbonckel, o klaer robijn,
verleent my dat ick mijns mans vrientschap ghewinne!
Dat bid ick U, zone der hemelscher coninginne.*

*O, Jesu Christe, opperste Heere ghebenedijt,
die verlosser zijt
en[de] om onse sonden hebt gbestort U bloet,
dies wy verkregghen spoet.
U, ghebenedijde moeder, shemels jolijt,
kreech droefbeyt int hart als volle vloet,
des ben ick wel vroet.
Ick bid U, Heere, door minnen gloet,
die Ghy tot onswaert badt, dat Ghy al mijn sonden
afwasschen wilt, die noyt dede onspoet
door svyants bedriegen, o, vader soet.
Dat bid ick U minlijc door U vijf wonden.
O, Gods tresoor, tswereldts troost bevonden,
zijt mijn advocaet, ende ick u vriendinne!
Dat bidt ick U, zone der hemelscher Coninginne.*

*Alsoo waerlijck, Heere, als ghy door u propoost
U moeder hebt vertroost
op den Paesdach, doen Ghy U hebt vertoont,
glorioselijck verschoont,
voor de vrouwen en[de] apostelen onghenoost.
Nochtans elcken kroont,
die U met herten aenroepen ongehoont.
Ick, onweerdighe dienersse van woorden kle[e]n,
roep U aen, alderhoogste ghekroont,
dat Ghy my wilt verwerven, reyn ghewersont,
de gratie mijns mans in eeren alleen,
want ic noyt peynsde hem onweerde geen
oft onghelijck te doen met hert of zinne.
Dat bid ick U, zone der hemelscher koninginne.*

*Princelijc prince der engelen scharen,
wilt my bewaren!¹³
Ick sette my onder U beschermen voort.
Spreekt doch mijn woort,
dat de vriendschap mijns mans mach varen
tmy waert sonder sparen!
Ghy kent my ontschuldich, dies maect accoort.
Mijn bede aenhoort!
Vertroost my, Christe, zijt mijn confoort,
want ic bedruet ben, ten eynde van beginne.
Dat bid ick U, zone der hemelscher coninginne.*

13. bewaren: beschermen

Hoe de koninck Oriant zijnen raedt dede vergaderen om te weten wat hy doen zoude met zijnder coninginne, die onrechtelijcx van zijn moeder Matabrune was beschul[dich]t.

[7]

Hier nae [soo] dede de koninck zijnen raet vergaderen, [soo] geestelijck ende weerlijck, ende zeyde: "Ick heb u [hier] al doen komen om mijnder koninghinne wil, wandt my is gheseyt datse ghelegen is van eenen hont, als men haer opleydt, daerom soud' ick my schamen haer te houden in mijn gheselschap. Daerom wilt my hier in 't beste raden."

Doen was daer een wijs man, een bisschop, die ghekoren was om 't woort te doen, die seyde: "Heer coninck, onder correctie van u ende van u heeren, zoo zal ick u seggen tgoet duncken van ons allen van uwer coninginne, welck men seydt ontfanghen te hebben .VIJ. honden. Zoo bid ick datse niet sterven en sal, want tis mogelijk dat in haren slaep eenige beest komen is, die haer dees overdaet ghedaen heeft buyten haren weten ende wille. Hierom en is zys niet schuldich. Ende oock u edel lichaem heeft by haer gherust nae in houden des houwelijckx. Hierom dunckt my by uwer waerdicheyt dat ghyse niet en sult laten dooden, maer sultse doen bewaren¹ in een eerlijcke² plaetse ende gheven 't recht Godt op,³ die een oprecht rechter is, want de waerheydt sal noch wel openbaer worden."

Van desen raet was de coninck [een weynich] vertroost, ende was hem seer behaechlijck, want hy [altijdt] de koninginne seer beminde.

Doen stont een ander ridder op, die seer straffelijc⁴ seyde: "Heer koninck, wildy dit wijf laten leven, die u zoo grooten schande aenghedaen heeft? Indien zy altijt ghevanghen blijft, zoo en meuchdy nimmermeer ander wijf nemen, ende zoo zoude

1. bewaren: onder huisarrest plaatsen

2. eerlijcke: in overeenstemming met haar rang, stand en eer

3. gheven 't recht Godt op: het oordeel aan God overlaten

4. straffelijc: afkeurend

't konincrijck blijven sonder h[o]yr⁵ van u. Hierom, want zijt wel verdient heeft, alst blijkt, zout ghyse doen verbernen. Dan meuchdy een ander trouwen, daer ghy uwen druck mede vergeten sult.”

De coninck en prees dien raedt niet, maer besloot ende zeyde als die de coninghinne beschu[d]den⁶ wilde: “Mijn heere, oft sy schuldich waer de doot, zo heb ick beloofd ende noch beloove dat ick na haer doot nimmermeer ander wijf trouwen en sal om gheen goedt der werelt!”

Doen besloten de heeren datse gevangen zoude blijven als de bisschop uyt ghesproken hadde, ende doen wertse ghevanghen geset in een eerlijcke plaetse,⁷ daerse van twee ridders [eerlijck] ghedient werdt als een coninghinne. Ende als Matabrune verhoorde dat de bisschop alzo de uitsprake gedaen had, versprac⁸ sy hem schandelijck met fellen woorden. Niet te min de twee ridders leyden Beatris soetelijck in een schoon [vercierde] kamer als ghevanghen, ende zy seyden haer hoe al den raet ghesloten was, ende hoe haer de coninck bevrijdt had vander doot, ende hoe hy belast hadde dat mense eerlijcken dienen zoude. Nochtans bleefse jammerlijc weenende ende besloten inder kamere, maer zy geboot dickwils totten coninck, hem danckende vander gratie die hy haer bewesen had, nae der grooter overdaet diemen haer over zeyde, ende sy beloofde altoos voor hem te bidden. Ende zo bleefse besloten totter tijdt datter een van haren ses zonen in goeder oudtheydt zijnde, Helias gheheeten, haer verlostte uyer gevanckenisse.

5. h[o]yr: erfgenaam

6. beschu[d]den: beschermen

7. eerlijcke plaetse: een ruimte in overeenstemming met haar status en eer

8. versprac sy hem: schold zij hem uit

*Hoe de heremijt de seven kleyn kinderkens doopte, ende hoe
een van Matabrune jaghers die vant spelende
int bossche byder cluysen.*

[8]

Ic wil nu achterlaten vanden koninc Oriant ende vande koninginne ende verhalen weder vande seven kinderkens die allendich¹ gevoet waren int huysken vanden heremijt. Na dat dese [seven] kinderen ghevoet waren vander witter gheyten die by miraculen van Godt ghesonden was, zo dede hyse al doopen, ende onder de seven kinderen wasser een die hem wonderlijcken wel behaechde, dien hy nae hem [selven] dede Helias heeten. Ende als zy waren inden tijt haerder jonckheyt, zoo liepen zy int bosch gecleet met een roccken van bladeren gemaect, ende baervoet, bloots hoofts, ende gingen altoos tsamen.

Ende tgheviel op eenen tijdt dat een jager van Matabrune, Savari gheheeten, quam jagen int bosch daer de heremijt woonde. Zoo wilde Godt, schepper alder creatueren, dat dese jager zoude v[i]nden dese seven kinderen, die onder eenen boom waren gheseten ende hadden elc een silveren keten aenden hals ende onder desen boom rapende wilde appelen, die zy aten met broodt. Ende de jager kreech groote ghenuchte als hyse sach ende groetense vriendelijck, maer zy en antwoorden hem niet ende liepen wech voor hem, ende hy volchdese totter kluyzen om dat hy weten soude van waer zy quamen.

Als de heremijt hem sach, zoo zeyde hy: “O, goede vriendt, ick bid u om Godts wil dat ghy dese arme kleyn kinderkens geen quaet en doet.”

“Neen ick, in trouwen,” zeyde de jager, “maer ick verwonder my aen te zien haren armen staet, ende oock om de silveren ketenen die ic hun zie dragen aen haren hals.”

Doen seyde de heremijt: “Mijn vrient, zoo ghyse ziet, zo heb ickse vonden, kleyn ende nieu geboren, inden bossche, ende om hun te voeden zo quam by miraculen een witte gheyte diese op ghevoe[d]t

1. allendich: armoedig, beneden hun stand

heeft met haer zelfs melc den tijt van dry jaren, ende daer na [soo] heb ickse op gehouden² na mijn macht winter ende somer.”

Doen zeyde de jager: “Godt sal u goeden loon geven,” ende hy vertrac vanden heremijt.

Als hy weder te Lillefoort komen was, zo [ginck hy tot Matabrune ende vertelde] hoe hy ghevonden hadt seven kinderen int bosch, elc met een silveren keten aenden hals, die hy vant onder eenen boom spelen. Waer af Matabrune [was] verwonderdt, ende wist wel dat³ de seven kinderen waren die koninc Oriant hadde van Beatris, diese meende doot te wesen – maer Godt, die hun alle beschermt die Hem dienen, hadse behoedt voor alle quaedt – waer af Matabrune verstoort was ende ontboot heymelijc den jager, ende zeyde: “O, mijn vrient, ic en wilde om geen goet, ick en had dese tijdinghe ghehoort.⁴ Maer wildy mijn vrintschap hebben, zoo neemt noch met u ghesellen die ghy wilt, [met de welcke] ghy moet dese seven kinderen gaen dooden. Ende ist [saecken] dat ghyse niet dooden en wilt, [weet seeckers dat] ic u terstont [sal] doen dooden! Ende ist dat ghy [het] doet, ick sal u [wel] loonen, ende ghy en sult nimmermeer [eenich] gebrec lijden.”

Hy zeyde: “Ick salse dooden nae uwen wil, ende ghy sult wel weten dattet waer is.”

Doe ginc Matabrune met dullen zinnen tot hem die zy de seven kinders hadt wech doen draghen om [die] te dooden, dat hy niet gedaen en hadt door ontfermherticheydt, waerom zy hem beyde zijn ooghen uytstack.

2. op gehouden: groot gebracht

3. dat: dat het

4. Matabrune zou voor geen geld deze boodschap gemist willen hebben.

*Hoe de jagher Savari doort [quaedt] ghebodt van Matabrune
ginck om te dooden de seven kinderen, ende hoe
zy in [witte] swanen verkeerden.*

[9]

By tgebot van Matabrune nam de jagher Savari met hem seven mannen om te dooden de seven kinderen, ende dese jagher quam in een dorp daer zy saghen groote vergaderinge van volc, ende zy gingen derwaerts ende vraechden wat daer te doen was, ende hun wert geseyt datmen ginck een vrou verbernen by recht om dat zy haer kint gedoot had. Doe ginck Savari van daer ende dacht om de moort daer hy om [uyt] ghesonden was, om te dooden de seven kinderkens, ende zeyde: “Ziet hier eenen goeden spiegel voor ons, wandt men gaet verbernen dit wijf om datse haer kindt ghedoot heeft! Wat oordeel zouden wy verbeyden, dooden wy de seven kinderen die ic int bosch vonden heb, hebbende elc een silveren keten aenden hals? Maer vermalendijt moet hy zijn van Godt die hun eenich quaet doen sal!”

Als de jagers gesien hadden de justitie die over de vrou[w]e ghedaen werdt, zoo zeyden zy: “Wy en willen de kinderen niet misdoen, maer wy sullen hun de ketenen af doen ende brenghense Matabrune tot een litteecken¹ datse doot zijn.”

Dit docht hun allen goet, ende zy ginghen int bosch ende quamen inde kluyse daer die seven kinderen woonden metten heremijt, [maer sy en vonden maer ses kinderen], wandt de heremijt was bidden int naeste dorp ende hadt met hem gheleydt een vanden kinderen om 't broodt te draghen datmen hem gheven zoude, ende de kinderen begonnen jammerlijc te roepen van vervaertheyt.²

Doen zeyde Savari: “En vervaert u niet, kinderkens! Wy en sullen u gheen quaedt doen.”

Doen namense hun de keetenen van den hals, ende zoo haest als zyse af ghedaen hadden, zoo waren zy in eenen oogen[b]lick [tijdts] verkeert in [schone] witte swanen, by de toelatinghe Godts, ende

1. litteecken: stoffelijk bewijs

2. vervaertheyt: angst, vrees

vloghen inde locht ontrent het bosch deerlijk³ ende jammerlijk roepende, waer af Savari ende zijne gesellen seer verschricht waren ende vielen in onmacht. Ende als zy op stonden, beefden zy van grooter vare ende zeyden:

*O, Godt, die alle dinghen ten gronde doorsiet,
wat is hier gheschiedt, [w]ie wetet bediet,
dat dese ses kinderen zijn in swanen verkeert?
O, valsche Matabrune, verraetster doorwiet,
door u [g]hebedt hebben wy groot verdriet
verdient, wandt wy Gods toren hebben vermeert
dat [w]y oyt hier quamen om te doen quaet.
O, Godt almachtich, wreekt dit valsche verraet!*

*Hier moet wat wonders in zijn ghedacht
van Godes kracht, die by Zijnder macht
dit laet geschien om wonderlijcke saken.
Gods hooge mogenthey, groot gheacht,
dit lijden doch sacht, vaet eender dracht.
Seven kinderen gheboren is ons swaer te maecken.
Sent U handt op verraderije quaet!
O, Godt almachtich, wreekt dit valsche verraet!*

*Al waren onse herten in sonden versteent,
Godt heeft ons verkleent dat wy hadden ghemeent
te volbrenghen om dees kinderen tanichileren.
Tfy u, Matabrune! Ons herte vereent.
U misdaet oock beweent, die wilt hebben verkleent
dit edel bloedt! Wy en sullense niet mineren.
O, opperste Regent, wilt hunnen druck cessereren
en[de] op de beschuddinge van dese misdaet.
O, Godt almachtich, wreekt dit valsch verraet!*

3. deerlijk: smartelijk

Prince

*Princelijcke Vader der hoochster glorien,
dees jonghe kinderkens weder veranderen laet!
Ende wy bidden U met bertelijcker memorien:
O, Godt almachtich, wreeckt dit valsch verraet.*

“Laet ons ghaen van hier, want wy hebben hier te langhe gheweest. Wy en hebben niet [meer] dan ses kinderen vonden. Ende al waren [h]y levende hier, wy en souden h[em] niet misdoen. Maer om Matabrune te antwoorden zo sullen wy haer brengen dese ses ketenen ende seggen dat wy de sevenste verloren hebben inden wech.”

Aldus zijse weder gekeert tot Matabrune ende zeyden dat zy de seven kinderen ghedoodt hadden, ende zy gaven haer de ses ketenen in een teecken der waerheyt ende zeyden dat de sevenste verloren was, waer af Matabrune seer [toornich ende] uytinnich wert. Maer om peys⁴ te hebben boden sy haer soo veel te gheven als de keeten weert was, waer af sy wat bat te vreden was.

Ende als Matabrune [nu] de ketenen hadde, soo ontbootse eenen goutsmit ende dede daer af maken eenen nap. Als de goutsmit een keten int vyer gheleyt had om te proeven oft goet silver was, soo wert de keten so swaer ende woech meer dan alle de ses keten deden te samen, waer af hy seer verwondert was, ende gaf de ander vijf ketenen zijnen wijve te bewaren in haer koffer, want de keten die gesmolten was, die was swaer genoeg voor twee sulcke nappen als Matabrune begeerde te hebben. Zoo maecte hy twee silveren nappen van dese keten, ende hy behieldt den eenen nap mette andere vijf ketenen, die hy behieldt tot eenen tijdt die van Godt gheset was, so ghy hooren sult, ende hy bracht Matabrune den eenen nap. Ende sy verwonderde haer dat hy had mogen maken soo grooten nap van soo luttel silvers, als haer docht dat sy hem hadde gegeven.

4. peys

*Hoe de heremijt wederom quam tot zijnder
kluuse met zijnen peteren.* ¹

[10]

Als de kinderen [nu] verkeert waeren in witte swanen, soo quam de heremijt weder tot zijnder kluusen metten jonghen Helias, ende sy en vonden de ander ses kinderen niet, die zy daer gelaten hadden, waer af sy tonvreden waren. Ende [de heremijt riepse ende niemandts en andtwoorde, ende] de heremijt socht aen d'een zijde, ende de jonghen Helias aen d'ander zijde, al 't bosch door allen den dach lanc totten avont toe, maer sy en vondense niet, des sy [seer] droevich waren.

Des [anderen daechs] morghens vroegh begon de jonghe Helias zijn broeders ende suster weder te soecken al weenende tot dat hy op een water quam, daer hy sach ses schoone swanen, dat zijn broeders ende suster waren, alsoo verkeerd by den wille Godts, maer 't was hem onbekendt. Nochtans verblijde hy hem int aensien vande swanen natuerlijc, ² ende hy ginck naerder by hun, ende sy quamen hem feesteren. ³ Ende hy gaf hun broot dat hy had, ende hy streecse over hun lijf by natueren, die hem dat dede doen. Ende alsoo hier gheschreven is, soo ginck desen kleynen Helias hun alle daghe besoecken ende droech hun tbroot dat hem gegeven wert om Gods wil.

Als de heremijt vernam dat hy dicwils op dat water ginck spelen, so seyde hy den heremijt dat hy vonden had ses schoon swanen die hem onsprekelijcke vriendschap bewesen.

Dese Helias was schoon ende jonck, sterck ende gracieus, ende daer en quam niet een beest int bosch, hy en vervolchde met nae loopen. Hy was oock van goede zeden, zo dat de heremijt ordineerden ⁴ om hem priester te maecken ende ten dienst Gods te stellen. En[de] dit was des heremijts meyninge totter tijdt toe dat

1. peteren: petekind

2. natuerlijc: instinctief

3. quamen hem feesteren: waren blij hem te zien

4. ordineerden: besloot

hem de enghel boodtschape dattet Godt anders met hem
gheordineert hadt, alzoot namaels wel scheen.

*Hoe Matabrune valschelijck dede bewijsen [dat]
de koninghinne hadde misdaen
met eenen hont.*

[11]

Dese Beatris sadt als ghevanghen, maer niet te min altoos loofde zy Godt. Ende Matabrune socht altoos list om haer ter doot te brenghen, ende zy maecten toe by giften eenen valschen ridder, gheheeten Macharis, die zeyde dat Beatris hadde bekent gheweest van eenen hont, van welck zy hadde ontfanghen seven honden, ende datse op ghestelt¹ had haren koninck te vergeven² met zijn moeder Matabrune – twelck de goede vrouwe noyt en hadde ghedacht, want zy hadde haren heere so lief als oyt vrouwe haren man dede, waerom zy haeren man geen ongelijck³ en zoude hebben willen doen.

Als de koninck hoorde dese valscheydt van desen ridder was hy vertorent ende bedroeft. Ende boven desen zeyde Macharis: “Ic begeere eenen kamp te slane teghen alle de ghene die di[t] verantwoorden⁴ willen.”

Waerom de koninck meer verwonderdt ende vergramt was teghen zijn vrouwe, diet al ontschuldich was, ende swoer by Godt dat hyse dooden zoude, zoo verre als⁵ niemant voor haer kampen en wilde.

Doen quam daer een schiltknecht ende zeyde dit tot Beatris, hoe de koninck ghesworen had dat hyse zoude doen sterven, waert dat niemant kampen en wilde tegen Macharis. Als de goede koninginne dese woorden ghehoort hadde, was zy by na doot ghebleven ende begonst te roepen:

1. op ghestelt had: van plan was

2. vergeven: (laten) vergiftigen

3. ongelijck: (groot) kwaad

4. verantwoorden: ontkennen, tegenspreken

5. zoo verre als: indien

*Waer ick my wende oft keere t'allen zijden,
ic en heb, eylacen, niet dan druc en[de] lijden,
die my bestrijden
zo hardelijck, ick sie wel, ic ben verraden
ende ick en weet genen man als nu ten tijden,
die mijn recht beschermen zoude zonder vermijden,
[...]
maer aen den oppersten Godt roep ick ghenade:
O, Heer Jesu Christ[e], die kont ontladen
alle bedruckte herten, [ic] roep aen dy,
ootmoedelijc: En wilt my niet versmaden,
maer door U grondeloose goetheydt staet my by!
Op Uwer rechtveerdicheyt betrou ick my,
want elcx onschult is U bekent int slechte,
ende [ic] en twijfel niet, Heere, Ghy en sult vry
my goedertierlijc helpen t'mijnen rechte.*

*O, Godt, die [d]oor Uwe goetheydt den geest
vanden jonghen Daniel verweckte aldermeest,
om Susanna⁶ bevreest
vander doot, mits haer onschult, te beschermen,
die openbaerlijck gheleyt wert – vat wel den keest –
int recht beschuldicht in swaer tempeest,
ter doot ghebeest,
van twee valsche ghetuygen zonder ontfermen,
vander zonde des overspels. Ghy hoorde haer kermen
ende sondet haer Daniel ten onderstanden.⁷
Zo waerlijc als Ghy weet mijn ontschult, wachermen,
zoo behoet my, Heere, voor schanden!
Zoo waerlijck als Ghy destrueerde de vyanden
van Susanna ende bracht in doodts gevechte,
zo wilt ooc, want tlijt al door U handen,
my goedertierlijc helpen tot mijnen rechte!*

6. Daniël 13.

7. ten onderstanden: als hulp

*Ghy weet wel, Heere, mijn Godt, waerachtich,
dat ic tegen mijnen man voordachtich,
ben [be]schuldicht klachtich,
ontschuldich, 't welck U alleen is bekent,
ende my te verantwoorden en ben ick niet machtich
zonder U rechtveerdige hulpe krachtich,
die ick ben verwachtich
zoo wel als Susanna. O, bemels regent,
U godlijcke ooghen te my waerts went
ende wilt my barmhertelijck aensien,
soo dat ick mach blijven ongheschent
ende dat my mijns mans gratie mach gheschien.
Dat bid ick U, Heer, ootmoedelijck [...]:
Verlost my uyt des verraets hechte
ende wilt, o, Heere, door U ghebien
[my] goedertierlijck helpen tot mijnen rechte.*

Prince

*Princelijck prince, aller princen princier,
wilt my behoeden, o, Heer der heeren,
en[de] my bevrijden van dit dangier
op dat ick mach blijven in mijnder eeren.
Beschermt my minnelijck voor tsvyants vlechte⁸
ende wilt, o, Godt, om Uws lofs wille te vermeerren
my goedertierlijcken helpen tot mijnen rechte!*

De schiltknecht troostense soetelijck, ende hy scheyde
ootmoedelijck van haer, ende Beatris bleef altoos in haer kamer
ghevangen, tot dat Godt haer verlost.

8. vlechte: valstrik(ken)

*Hoe de enghel den heremijt te kennen gaf dat de seven kinderen
die hy vonden had, kinderen waren van den coninck
Orient, ende dat hy zijnen peter zoude zenden
om de waerheyte te toonen.*

[12]

Nu heeft Godt verhoort 't ghebet van [de goede coninghinne] Beatris ende heeft gesonden Zijnen engel uyten Hemel om t'openbaren den heremijt dat de ses zonen ende een dochter die hy vonden hadt int bosch, waren kinderen vanden koninck Orient ende Beatris, diese van hem ontfanghen ende ghebaerdt hadt t'[ee]nder dracht, maer de quade Matabrune ende de vroeuvrou gaven hem te verstaen dat zy ontfanghen had van eenen hont, ende de swanen die de jonghe Helias dagelijcx spijset, zijn vijf broeders ende suste[r], alzo verkeert [doe] Matabrunens jagher Savari met zijn ghesellen hun namen de silveren ketenen van hunnen hals, gelijk Helias heeft, ende dat hy zoude zeynden den jongen Helias om te bevechten den valschen ridder die tonrecht beschuldichde de goede koninghinne, zijn moeder, by ingeven van Matabrune, die haer geerne had doen dooden, ende de .VIJ. kinderen mede, welke Matabrune heeft Bea[tr]is doen ghevan[g]hen houden .XVI. jaer lanck, "ende hy sal zijn vyanden verwinnen ende zijn broeders ende suster sullen namaels weder komen in h[u]n menschelijcke forme, ende van hun sal komen een groote vreucht."

Als d'enghel dit al gesejdt had, zoo keerde hy weder ten Hemel, ende de heremijt bleef half uutten gheeste.¹ Ende als hy weder bekomen was, riep hy den jongen Helias, die van 't water quam ende hadt den swanen broot ghedragen als hy dagelijcks dede door ingeven der natueren, ende vertelde hem al tghene dat d'engel gheseyt had: "O, mijn peter, ick en wist niet dat ghy van soo edelen bloede komen waert als ghy zijt, ende ick zoude u met recht eeren als van Godts weghen,² ende uwe edele vrienden."

1. half uutten gheeste: verbijsterd (achter)

2. als van Godts weghen: koningen danken (dacht men) hun status aan Gods gratie en delen daarom in Zijn aanzien en macht.

Doen zeyde de jonghen Helias: “Wat nieuwer tijdinghe³ hebby ghehoort?”

Doen zeyde de heremijt: “Ghy sult weten, mijn heere, mijn vriendt, [hoe] dat d’engel vanden Hemel my heeft gebootschapt dat ghy zijt een sone vanden koninck Oriant ende vander edelder koninginne Beatris, ende tis noot, by den ghebode Godts, dat ick u segghen sal al tgene dat hy my bevolen heeft. Dus suldy weten dat u moeder u alle seven t’samen ontfanghen heeft vanden koninck Oriant, ende baerde u t’eenemael, maer de quade Matabrune byder hulpe vande vroevrouwe, als ghy ende u ander vijf broeders ende u suster ontfangen waert van haren lichame, deden te verstaen geven dat zy ghelegen was van seven honden, die zy te voren daer toe bereyt hadden. Ende u moeder en wist oock anders niet, want Matabrune gaf een van haer dienaers u seven kinderen, dien zy beval te dooden, maer van ontfermherticheyt liet hy u lieden int bosch al naect om van hongher te sterven opte selve plaetse daer ic u eerst vant. Ende daer na hoorde Matabrune tijdinghe van u lieden, ende zy sant van haer volck om u te [doen] dooden, maer zy en vonden doen maer u vijf broeders ende u suster, die zy hun silveren ketens namen van hunnen hals, als ghy oock hebt, ende terstont waren zy verkeert by den wille Gods in [witte] swanen ende vlogen neffens tbosch int water en[de] zijn de gene die ghy daghelijcx teten gaet gheven op ’t water, maer zy sullen in toekomende tijden weder verkeeren in hun menschelijcke nature als zy te voren geweest hebben. Ende om dese voorseyde verraderije zoo dede u vader u moeder setten in een ghevanckenis, daer sy in is gheweest .xv. jaren lanc. Ende nu heeft Matabrune ghedaen met ghelde dat een ridder van uus vaders hof, Macharis gheheeten, heeft gheseyt datse zoude bekent ende ontfanghen hebben van eenen hont, ende dat u moeder zoude hebben vergheven willen uwen vader ende Matabrune, waerom de koninck gesworen heeft te doen dooden u moeder, ist datse niemant en vindt die voor haer kampe teghen den ridder om haer recht te bewaren. Hierom ist geschickt van Godts wegghen dat ghy daer zout ghaen om te beschudden haer recht teghen den valschen ridder

3. nieuwer tijdinghe: nieuwsbericht

ende teghen [hen] alle diese [wilden] beschuldigen met onrecht, ende ghy sult victorie hebben, ende [sy] sal verlost worden uyt ghevanckenis ende gestelt in meerder eeren dan te voren, ende uyt uwen gheslachte sal komen een vroom heer, gheheeten Godefroy van Billoen, die door zijn kracht winnen sal tlant van Jherusalem ende ander landen om te verbreyden den hoogen naem Jesu ende de heylighe wet Godts.”

Als den jonghen Helias, die wijs ende gheleert was by den in gheven Godts, ghehoort hadt alle de woorden vanden heremijt, zoo stelde hy hem inden godtlijcken wil ende bereydde hem om te zien zijn vader ende moeder. Ende zoo ginck hy tot zijnen vader ende moeder, ghekleedt met bladeren, barvoets, bloot hoofts ende eenen stock in zijn handt, om te beschudden zijn [lieve] moeder om datmen weten zoude tmirakel dat Godt by hem vertoonen wilde, ende hy nam oorlof aen den heremijt ende zeyde dat hy doch alle daghe wilde te eten draghen de swa[ne] opt water, ende de goede heremijt beloofde zijnen peter dat te doen ter tijdt toe dattet Godt anders ordineerde. Hier na vertrack den jongen Helias te Lillefoort, volbrenghende 't gebodt Godts.

Hoe de koninck Beatris voor recht dede komen.

[13]

Den dach quam dat de koninc Beatris ter doot veroordeelen zoude, ende hy dedese uytter ghevanghenis brenghen [om] haer te ontschuldigen¹ in zijn tegenwoordicheyt van 't gene daer zy met was beschuldicht vanden [valschen] ridder. Ende als sy daer stont voor alle de ridders ende heeren die daer vergadert waren, so groetese ootmoedelijc den koninck op beyde haer knien, hem biddende gena[d]e zoo deerlijck² dat alle de heeren ontfermen hadden op haer ende bysonder de koninck, die aensachse met grooten rou, dat hy nau ghespreken en konde. Doen gheboot de koninck den valschen ridder te seg[g]hen in zijn teghenwoordicheydt daer hyse mede beswaerden.³

Terstont zeyde Macharis, als een verrader: "Heere, ic hebbe u geseyt ende ic blyver by dat ick haer gheselschap heb sien hebben met eenen hont, waer af zy ghebaert heeft, ende daer nae heeftse my heymelijck fenijn willen gheven [om] u te dooden ende u moeder Matabrune, dat ick niet doen en wilde."

Doen seyde de koninck: "Vrouwe, ghy wort hier swaerlijck beschuldicht. Wat segdy op dit stuck?⁴ Seght de waerheyt! Ghy en sult niet sterven, maer ick sal u in een klooster doen om te beteren u zonden ende Godt voor u ende my te bidden. Ende ist dat ghy't niet belijden en wilt, ick sal u doen sterven een schandelijcke doot ten zy dat [u] yemant u rechte beschudde."

Beatris zeyde: "Heere, ick weet wel dat ic niemant vinden en sal die mijn recht sal helpen beschudden, nochtans sweer ick hier voor u allen dat ick ontschuldich ben van alle dese saken. Ende is Godt waerachtich, zoo en heb ick dit schandelijck werck oyt gepeynst datmen my overseydt⁵ teghen u eere ende de mijne, ende ick klaeght den almachtighen Godt ende gheve Hem de wraecke van

1. [om] haer te ontschuldigen: om zich vrij te pleiten

2. deerlijck: intens

3. daer hyse mede beswaerden: waarvan hij haar beschuldigde

4. dit stuck: deze aanklacht, beschuldiging

5. datmen my overseydt: waarvan men mij beschuldigt

mijnen vyanden die my valschelijck belieghen.”

*Hoe Helias te hove quam om zijn moeder te verlossen,
ende hoe by den poortier met zijnen stock ter
aerden sloech ende den verrader
ooc inder zalen.*

[14]

Twas al vergadert in den konincks hof om te verwijsen¹ de koninghinne ter doot, zoo quam daer den jonghen Helias, des conincx ende der coninginnen zone, die eenen stock had in sijn hant, hebbende grootd betrouwen in Godt om te beschudden zijn moeder Beatris. Ende als hy quam by de poorte vanden hove, daer vandt hy een man die hem vraechde wat hy sochte. Doen seyde hy: “Ick soec den valschen ridder Macharis.”

Ende hy meende met hem te spotten ende zeyde: “Ick bent.”

Ende terstont sloech hem Helias met zijnen stock ter aerden.

Ende [terstont] daer quam een dienaer en[de]² vinck hem,² meynende dat hy zot was om dat hy zo ghekleet was, ende bespote den gheenen die geslagen was ende zeyde datmen met gheen zotten spelen³ en zoude.

Ende Helias troc hem kloeckelijck uyt des dienaers handen ende zeyde: “Laet my gaen, wandt ick en sal niet rusten, ick en heb my gewroken vanden valschen Macharis, die tonrecht beschuldicht de koninginne, mijn moeder!”

Ende zo wasser een die hem zeyde dat Macharis was inde zale ende beklæchde Beatris voor den koninck met groot[er] misdaet, dat hem dochte valsch zijn ende zeyde dat de koninginne een goede vrou was ende dat mense [met groote] onrecht wilde doen sterven. Ende als hem Helias zo hoorde spreken, quam hy hem omhelsen. Doen leyde hy hem ter zalen daermen raet hiel, daer menich bedrukt man was om Beatris. Ende doen quamen zy oock om te sien wat Helias maken soude, die scheen te zijn een wilt man, ende [hy] quam binnen [tot] by den coninc, die vraechde wat daer was. Ende men seyde hem datter een [wilden] jonge was, al naeck, die

1. verwijsen: veroordelen

2. vinck hem: greep hem beet

3. spelen: grappen maken (want zotten nemen alles letterlijk).

nae Macharis vraghet, ende seyt dat hy hem wil bevechten om te beschudden deere vande koninghinne, die hy zeyde te wesen zijn moeder.

“Ay,” seyde de coninc, “ic sie wel, ten is maer een sot.”

Doe [antwoorde] daer een ridder [ende seyde]: “Heere, ick heb hem nochtans wijslijc hooren spreecken.”

Doen dede de coninck vraghen wat hy sochte.

Ende hy seyde: “Ick soecke Macharis.”

Ende hy werdt hem gewesen.

Doen ginck hy hem nader ende zeyde: “Ay, valsch verrader ende ontrou ridder, ick roep u te kampe, ende op my sult ghijt vinden!”⁴

Ende terstont gaf hy Macharis eenen slach metter vuyst dat hy ter aerden viel, ende soude hem den hals afgesteken hebben, hadt hy [doen] een mes gehadt, maer hy wert uut zijnen handen genomen, waerom veel ridders zeyden dattet wel besteedt⁵ was, om dat hy zoo schandelijk de goede Beatris beschuldicht had.

Ende als de koninc Macharis den vuyst slach sach gheven, zoo zeyde hy tot Helias: “Wie maect u zoo koen⁶ dit te doen in mijn presentie?”

Doe zeyde hy: “O, heere, ick ben hier komen by den gebode Gods om te seggen de waerheyt vander saken ende van alle stucken, daer ghy hier te recht om sit.”

De coninck zeyde: “Doet dat!”

Helias seyde: “Ic salt seggen.”

Ende terstont ginck hy tot zijn moeder die hy daer sach, ende omhelsde[se] ende seyde: “Mijn beminde ende gherechte moeder, en hebt niet meer droefheyt in u herte. Laet varen u weenen, want ic sal u byder gratien Gods weder in genuchte helpen, ende sal doen blijcken dat ghy valschelijck verraden zijt vande ghene die u eere met recht zouden bewaren ende beschudden!”

Als dit de coninc [sach ende] hoorde, was hy seer verwondert, denckende in hem selven: “Ziet doch nu een teken van God almachtich.”

Ende al die daer ontrent waren, bleven seer verwonderdt.

4. ende op my sult ghijt vinden: en ik zal u ontmaskeren en afstraffen

5. wel besteedt: goed gedaan

6. koen: (over)moedig

Ende Helias blijvende by zijn woorden, zeyde aldus: “Mijn heere, mijn vader, ick doen u sekerlijc weten: doen ghy liet bewaren Matabrune, u moeder, mijn vrou moeder, die swaer ginc van my ende mijn broeders ende van mijn susterken, om te gaen strijden tegen u vyanden, zo kreech u moeder zo grooten nijt op mijn vrou moeder door hulp vander vroedvrouwen ende overdroeghen de valscheydt die ghy hooren sult. Maer inder waerheyt, sy baerde ses sonen, waer af ic een ben, ende een dochter, ende wy brochten elck aen onsen hals een silveren keten als ghy my siet draghen. Als wy gheboren waren, dede zy ons wech draghen in een kleyn plaetse ende nam seven kleyn honden ende dede mijn moeder verstaen dat zijse ghebaert hadde, ’t welc sy ooc meende [d]oor de groote pijn die sy hadt. Ende sy hadt bevolen een van haren dienaren ons te dooden. Maer doen hy int bosch quam, aensach hy ons met ontfermherticheyt ende liet ons daer naeck liggen sonder ons eenich quaet te doen. Daer nae waren wy gevonden van eenen heremijt, geheeten Helias, die ons minlijc⁷ droech in zijn kluyse, daer hy noch woont, ende verwarmde ende voede ons nae zijnder macht, ende dede zijn gebed tot Godt dat Hy ons soude mooghen op brenghen. Zoo quam daer by miraculen een witte gheyte om ons te spijsen met haren melc dry jaren. Ende daer nae voede ons de heremijt metten broode dat hem om Godts wil ghegeven wert. Ende op eenen tijd als wy saten ende aten [daer] wilde appelen int bosch, zo vant ons den jager van Matabrune, ende wy hadden [elck] een silveren keten aenden hals, ’t welc hy Matabrune zeyde. Doe sant sy den jagher voorseydt weder[om] om ons alle seven te dooden. Ende op een tijdt als de heeremijt ende ick waren uitgegaen om broot ende nootdruft⁸ te bidden, zoo quam de selve jager met .viij. ander ghesellen, die namen de silveren ketenen van mijn vijf broeders ende van mijn suster, die terstont waren verkeert in witte swanen, ende zijn inden vijver by t bosch, daer icse dickwils broodt ghegeven heb om te spijse. En[de] ten eynde is ghekomen d’enghel Gods die dese dinghen heeft gheseyt den devoten heremijt, mijnen peteren, ende heeft hem bevolen van Godt dat ick op desen selven dach soude koomen al hier om te beschermen mijn moeder.

7. minlijc: liefdevol

8. nootdruft: levensonderhoud

Hierom ben ic komen door Gods bevel om te beschermen mijne moeder ende te bestrijden den verrader Macharis, die mijn moeder heeft beschuldicht van onmenschelijke stucken. Ende om de waerheydt van desen suldy hem ende my ghevanghen stellen ter tijt toe dat ghy ontbieden wilt den goeden heremijt om ghetuyghenis te gheven vander waerheydt.”

Doen de koninc Oriant hem dus hoorde spreken, was hy noch meer verwondert ende sprac tot zijn koninginne: “Hoort hier nae! Wat dunct u van dese woorden?”

Sy seyde: “[Heer], ic en weets niet, want doen ick baerde, was ic zoo verlast dat ick noyt verstant oft ghevoelen en hadde. Maer niet te min, heeftse wel oft qualijck gedaen, dat salse noch wel vinden. Maer ic geeft God ende dese jongelinc die my God gesonden heeft [al] op, om voor my te vechten, ende ic bid u dat ghy hem doen wilt als uwen zone ende [wilt] hem geven al dat hem van noode is om onse eere te bewaren.”

*Hoe de coninck ghebodt een hernas te maecken voor sijn soone
Helias om te kampen teghen den verrader Macharis,
ende int bosch quam tot den heremijt.*

[15]

Nae dese woorden die sy onderlinghe hadden gehad, soo dede de coninck in een eerbaer¹ camer setten sijn coninginne, lovende Godt almachtich. Doen vertelde hy al 't gheene dat hy ghehoordt had [a]n sijn moeder Matabrune, waer af sy² ontstack³ in haer aensichte ende [doen] kreech [sy] grooten vaer, maer nochtans meende sijn te bedecken met haer valscheyt. Maer de koninck en achte haer woorden niet, maer hy geboot datmen Macharis vanghen soude, want hem dochte dat al verraderije was. Daer na beval hy datmen een hernas soude doen maecken nae den lijve⁴ van Helias, die so schoon ende stoud⁵ was dat elck hem beminde met ghoeder herten.

Dit al gedaen zijnde, maeckte de koninck gereetschap⁶ om te jaghen ende was seer verblijdt van deser tijdingen ende vertrack heymelijck totten heremijt int bosch om selve te hooren de waerheyt van 't gene dat hem de jongelinck geseyt hadde.

Als hy den heremijt ghevonden had, vertelde hy hem 't gheene dat hem de jonghelinck gheseyt had. Ende de heremijt seyde hem weder den tijd ende dach dat hy de seven kinderen ghevonden had int bosch, "ende al datter gheschiet is, dat heeft u den jonghelinck gheseydt."

Doen kreech de koninck grooten rouwe in sijn herte om 't groot ongelijck dat hy sijnder konninghinne so langhen tijdt ghedaen hadde om der verraderijen, ende seyde:

1. eerbaer: in overeenstemming met haar waardigheid

2. sy: Matabrune

3. ontstack: rood aanliep

4. nae den lijve: op maat

5. stoud: stoutmoedig

6. maeckte gereetschap om te jaghen: deed alsof hij wilde gaan jagen

*O, eerweerdighe, gheminde vrouwe,
boe soud ick u in eenige vouwe,
genoech doen door die groote ontrouwe,
daer my verraderije toe heeft ghebracht.
O, moeder, vol dootlijcx fenijns, by uwen schouwe
brenge ick mijn koninghinne in rouwe.
My dunckt dat ic totter doot verflouwe.
Mijn kinders zijn in swanen verkeert. O, godtlijke kracht,
boe mach yemant so valsch zijn bedacht
verraderije te stichten ende ghekijf,
daer eendrachticheydt behoorde te zijn gheacht?
Maer valsche tonghen ende verraders gheslacht
stichten discoort tusschen man ende wijf.*

*T'fy, hebby int bedde der t[ri]bulatien
doen liggen, ghy verraderlijcke natien,
mijn coninghinne die stont in mijnder gratien,
wreedelijck ghedeckt onder t'decksel der tranen,
die gheneuchte, solaes tot elckx spatien,
behoorde te hebben sonder perturbatien
met my als haer herte tot eender fundatien,
Tfy, meer dan tfy! Tfy, druckich vermanen!
O, Heer, vergeeft my mijn onrecht wanen!
Ende ghy, edel Beatris, my rout dit bedrijf.
Denckt dat verraders valscheydt t'allen banen
veel leets bedrijven. Vreucht sy uyt planen.⁷
Sy stichten discoort tusschen man ende wijf.*

7. uyt planen: doen verdwijnen

*Ghy weet wel, opperste Godt vermoghen,
hoe ic gedaen hebbe by valsche bedrogen
die my aenbracht valsche logen.
Dus vergbeeft my mijn onwetenheden.
Uut my selven en heb ick noyt ghesoghen,
al heb ickt by valschen rade geploghen.
[...]
Ick bid u om gratie met menigher bede.
Ick wil geerne beteren mijn wreede zede
teghen u, o Godt, met ziel met lijf.
Minct, Heere, de verraders int lijf en[de] lede.
Sy minnen twist, sy haten vrede.
Sy stichten discoort tusschen man ende wijf.*

Prince

*Princelijcke coninc ter hoochster erven,
verboort doch mijn bede met woorden stijf!
Wilt tvalsche verraders bloet verderven,
want van hun komt nimmermeer heels beklif.⁸
Sy stichten discoort tusschen man ende wijf.*

Ende so druckelijck nam hy oorlof aen den heremijt, dien hy dede gheven veel goeds om te doen maken een kercke ter eeren Gods in ghedenckenisse vande kinderen die daer op gevoet waren, ende doen quam hy wederom om te volbrengen den dach van kampen, die gheordineert was tusschen den jonghen Helias ende den valschen verrader.

8. heels beklif: duurzaam geluk

*Hoe de coninghinne quam uuter ghevancckenis,
ende hoe de coninck ordineerde Heliam¹
te bevechten zijnen vyant.*

[16]

Als de coninc nu al de waerheyt wist vanden heremijt, so sette hy de coninghinne in haer vryheydt, in meerder eeren ende liefde dan sy oyt was, ende sy mocht gaen daer sy wilde, als ontschuldich bevonden, waer af sy God almachtich dancte, ende al tvolc was verblijt ende loofden God eendrachtelijc. Daer nae dede hy Matabrune gevangen leggen ende dedese bewaren van vier dienaers. Daerna dede hy halen den verrader Macharis, dat hy hem bereyden soude om te campen tegen zijnen sone Heliam, die van God gesonden was om te bewaren de rechtveerdige saken van Beatris, ende hy dede zijnen zone wapenen als dat behoorde. Ende Macharis en was niet blijde om dat hy kampen moeste, om dat zijn saken valsch waren, ende om dat Beatris vry gelaten was ende Matabrune gevangen, nochtans hiel hy hem oft hy gelijk hadde.

Ende aldus quamen sy beyde int camp velt, daer veel heeren ende ridders quamen, ende men dede hun beyde sweeren dat elck meynde goede saken² te hebben. Ende doen werden sy ten kampe geoordeelt, daer veel volcx vergaderde om 't eynde te sien, ende de koninck ende Beatris waren daer oock ende ander groote heeren. Ende aldus reden sy int perck, daer Helias seer rijckelijck in quam met veel edelen ende met kloecker herten, hebbende de gratie Gods.

Ende Macharis quam ooc al vervaert, als hy sach dat elck soo ghoeden herte hadde tot Helias, maer in een maniere van kloeckheydt riep hy: "Komdt aen, ghy verwaendt jonghelinck, ick sal heden desen dach [sien] wat u kloeckheydt teghen my vermach!"

Helias seyde: "Ay, valsche verrader, ick ben blijde dat ick u hier sien mach, wandt ick kome ootmoedelijck tot u in den name des Heeren midts Zijnen ghebode om mijnder moeder sake

1. Heliam: accusativus van Helias (de naam is verbogen als ware het een Latijnse naam).

2. goede saken te hebben: een rechtvaardige zaak te dienen

gherechtelijck te behoeden, die ghy soo verradelijck beschuldicht hebt, daer sal ick aen u voldoen den wille Godts.”

Aldus soo zijn sy vergadert ende hebben de lancie ghevelt,³ de peerden soo sterckelijck doen loopen dat den jongen Helias den verrader dede buyghen metten peerde ter aerden, waer af Macharis seer verwondert was, ende seyde: “Ha, jongelinck, wildy u jonckheydt op my thoonen met macht, soo suldy dan ghevoelen de macht van mijnen arm.”

Doen seyde Helias: “Ic ben des te vreden. Komt vry kloecklijc ende vromelijck aen!”

Doen den jonghen Helias ende Macharis hun lancien lieten sincken, so meende de verrader verradelijc Heliam te geraken ende nam hem int onbedeckt so dat hy hem een luttel quetste, dat daer bloedt uut quam. Als dat Beatris sach, werdt sy vervaert ende badt Godt dat Hy haren sone wilde bystaen ende helpen hem, die de rechte saecke hadde, ende seyde:

*Vader, Sone, Heylich Geest, een waerachtich Godt,
die victorie ghaeft den kinderen van Israel
teghen Pharao, diese onrechtveerdich hiel in slot
als ghevangen, verleent der gratien lot
van victorien mijnen zone, int ghequel
den verrader te brenghe, wiens valsche opstel
teghen my opponeert om mijn diffamatie.
Ghy hebt my gesonden uyt liefden snel.
Dus bid ick U, Heere, te deser spatie:
om victorie te krijgen, jont hem gratie!*

3. de lancie ghevelt: de lans in een horizontale positie gebracht

*Jont hem U gratie tot desen tij[den]!
Dat bid ick U, met knien gheboghen ootmoedich,
door U passie ende bitter lijden
dat Ghy voor ons leedt, om ons te verblijden,
aenden beylighen cruyce met wonden bloedich,
wiens vierige liefde uyt minnen gloedich
noyt niema[n]dt en liet blijven in tribulatie,
die in U betrouwen ter beden spoedich.
Ick betrouwe in U ende bidde sonder falatie:
om victorie te krijgen, jont hem gratie!*

*Ic bidde U, ootmoedich buygbende ter [e]erden,
beboet mijn zone voor verraders treken,
die by rechtveerdigher cause nu gaet aenveerden
den kamp om my te beschermen van onweerden.
O, Heere, en laet U hulpe aen hem niet gebreken!
Laet den dau der confortasien op hem leken,
zoo dat hy verwinnen mach der verraders natie,
die contrarie mijn eere spreken.
Doet van mijnen zone vlien alle turbatie!
Om victorie te krijgen, jont hem gratie.*

Prince.

*Victorieus prince, wilt ben gratie jonnen,
alle die rechtveerdicheyt beminnen,
want alle victorie is int cruyce begonnen.
Onder den schildt bedeckt doch naer bekinnen
mijnen zone Helias! Coninck der seraphinnen,
dat bid ick [U], ootmoedelijc in mijn oratie!
Hoet hem van bedroch des verraders sinnen!
Niet anders en begeer ic in deerste statie:
om victorie te krijgen, jont hem gratie.*

Ende van desen steec was tvolc al verwonderdt, die haer hoope hadden opten goeden jongelinck, maer Godt en wilde hem niet verlaten. Ende als Helias hem ghewondt voelde, deede hy als een edel ridder. Als hy zijn bloedt sach, nam hy een kloec herte ende riep: "O, ghy verrader, meendy my zo te verraden? Ist u niet ghenoech dat ghy mijn moede[r] meynde te verraden, maer meynt

haren zone ter doot te brengen? Maer ick hope u zo te nopen⁴ byder hulpen Godts dat ick niet weder keeren en sal.”⁵

Ende zy zijn op malkanderen gekomen, ende Helias stac Macharis den helm af ende ontdeckte hem zijn hoofd. Doen sloech hem Helias metten sweerde dat hy een lit⁶ niet en konde gheroeren, ende Helias keerde hem om ende sloech hem sijnen arm af daer hy tsweert in hadt. Ende als de verrader hem soo haest⁷ verwonnen sach, soo ghaf hy hem op⁸ in Helias handen ende seyde: “Och, jongelinck, ghy hebt my verwonnen. Ick gheve my op in dynen wil, ende ick besweer u by den almachtighen Godt dat ghy my seght wie dat ghy zijt.”

Doen seyde Helias: “Ic ben des conincx Oriants zoon van zijnder ghetrouder coninginne Beatris ende ben hier komen om te beschudden mijn moeder teghens u ende al haer vyanden.”

De verrader seyde: “Och, edel zoon, neemt my ghevanghen ende vergeeft my mijne misdaet!”

Helias seyde: “O, valsche verrader, ick sal sien teynde van uwen leven eer wy uut desen kamp scheidt.”

Macharis seyde: “Ick bid u, laet my leven tot dat ic bekenne de waerheyt van der verraderijen die u moeder ghedaen is ende haren kinderen, ende ic sal u seggen den goutsmit die de kettenen had die uwe broederen ende suster afgenomen waren, als sy verkeerden in swanen.”

Als hem Helias dus hoorde spreekken, so liet hy hem noch leven. Doen quamen de gene die daer gheordineert waren om 't recht vanden kamp te wijsen, ende sy wesen voor recht Heliam den kamp ghewonnen te hebben ende zijnen vyant t'onderbracht⁹ by der hulpen Gods.

Doen seyde Helias: “Doet den coninck, mijn vader, komen met mijn moeder ende metten heeren om te hooren de verraderije van Macharis ende Matabrune diese opgesteld hadden teghen mijn

4. nopen: raken

5. dat ick niet weder keeren en sal: omdat ik je met één klap dood sla.

6. lit: ledemaat

7. haest: plotseling

8. op: over

9. t'onderbracht: overwon, versloeg

moeder ende haer kinderen!”

Aldus quam de coninck ende coninginne int perc vanden kampe metten edelen.

Doe vraechde de coninc: “O, Macharis, sydy verwonnen ende begheerdy u op te gheven inde handen van mijnen sone Helias, die my Godt hier gesonden heeft?”

Doen seyde de verrader Macharis: “Ja, ick gheve my op uwen zoon, ende ic weet wel dat noyt quaet onghewroocken en bleef, ende niemandt en mach wederstaen den wille Gods, maer ick bid u om ghenade, ende ick sal seggen alle dese verraderije ende gheschiedenisse, ende dan doet met my uwen wille.”

De coninck seyde: “Tis wel gheseyd.”

Doen seyde Macharis: “Tis waer dat Matabrune, u moeder, haer beriet met my van tghene datse ghedaen heeft, ende sy gaf eerst te verstaen uwer coninghinnen die hier teghenwoordich is, dat sy ontfanghen had seven kleyn honden. Maer weet dat gheloghen is, want sy bracht ter werelt seven schoon kinderkens, ende brachten elck een silveren keten aenden hals! Maer Matabrune meende dese te dooden door een van haren dienaren, gheheeten Marcus, die dat niet en dede, maer lietse in een bosch, soot¹⁰ u zone geseyt heeft. Ende alst Matabrune verhoorde, stack sy selve hem zijn ooghen uyt, die noch blindt is. Ende daer nae sant sy van haren dienaers om die te dooden, maer sy en vonden maer ses kinderen, die sy haer ketenen vanden halse namen, ende terstont verkeerden sy in swanen. Van dese ses ketenen dede Matabrune eenen nap maken, daer u de goutsmit wel meer af segghen sal. Ende dat ic seyde dat sy u ende u moeder vergheven wilde, dat kenne¹¹ ick hier voor u allen datse dat niet en dochte.”

Ende als hem de coninck dus hoorde spreecken, weende hy ende omhelsde vriendelijck de coninginne ende seyde: “Mijn lief, ick heb u groot onghelijck ghedaen, maer vergevet my, ick hebt onwetelijck gedaen, dat my leet is.”

Doen seyde Beatris: “Ick vergeeft u gheerne van goeder herten, want ick weet wel dat u leet is.”

Ende doen ginghen sy [cussen] haren zoon Helias,

10. soot: zoals

11. kenne: beken

ghebenedyende¹² Godt vander victorien die hy gehad hadde. Ende oock alle de edel vrouwen met de ghemeenten¹³ maeck[t]en groote feeste om dat de coninc ende coninginne in goeder liefden vers[aem]t¹⁴ waren. Ende by den gebode des conincx wert de verrader ghehanghen aende galghe nae zijn verdienste.¹⁵

12. ghebenedyende: dankend

13. de ghemeenten: het (gewone) volk

14. vers[aem]t: herenigd

15. nae zijn verdienste: zijn verdiende loon

*Hoe de coninck Oriant dede hale den go[u]tsmit die
de vijf silveren ketenen ghebracht waren.*

[17]

Doen den kamp ghedaen was ende de verrader ghedoodt was, soo keerden de koninck ende de koninginne ten hove met haren zone, daer hun groote eere ghedaen wert, ende worden e[e]rlijck ingehaelt¹ vanden bisschop ende zijnen state.²

Des anderen daechs hielt men processie generael, Godt danckende. Doen hiel de koninck open hof met groote tornoyen ende veel genuchten.

Naer dese feeste wert ghehaelt Matabrunens goutsmit om de waerheydt te weeten van de silveren ketenen daer hy eenen nap af soude maken, ende de goutsmit bracht vijf silveren ketenen ende de[n] nap die hem over gheschooten was vande andere keten, ende gafse den koninck ende seyde: “U moeder bracht my ses silveren ketenen om te maken eenen nap. Maer als ick d’een keten smolt, wertse soo swaer van silver datse alleen [w]oech tweemaal soo veel als de ses ketenen, waerom ick den nap mette ander ketenen eerlijcken hebbe bewaert in mijn koffer, die ick nu brenge. Ende ist dat ick hierom teghen uwe weerdicheyt misdaen hebbe, dat wil ic geerne beteren.”

De koninc seyde: “Ghy spreekt wijslijc als een ghetrou man. Alle dinck is vergeven.”

De koninck ende koninginne namen de ketenen ende kustense, ende sy beclaechden seer hun ar[m] kinderens die [soo] in swanen verkeert waren.

Daer nae quam Marcus die Matabrunne zijn oogen uutstack. Ende als hem de koninck sach, vraechde hy hem waer hy aende blintheyt komen was.

“Aylacen,” seyde Marcus, “dat heeft my u moeder gedaen.”

“Waerom?” seyde de koninc.

Hy seyde: “Doen u seven kinderen gheboren waren, ghaf sy my

1. ingehaelt: onthaald

2. state: gevolg

die om te dooden, ende dede u verstaen dat u edel koninginne hadde gebaert seven honden. Ende doen quam ic int bosch, daer ickse leyde op mijnen mantel om die te aensien, ende sy loegen³ op my dattet [m]y deerde. Al soude ick mijn lijf verloren hebben, ick en hadde hun niet kunnen misdoen! Ende noch wast my leet dat ick daer toe ghedwonghen was dat ickse daer laten moste. Ende doen sy wist dat sy noch leefde, ende dat ick haren valschen wille niet volbracht en hadt, soo stackse my selve de ooghen uut.”

Ende als hem Helias aldus had hooren spreecken, had hy ontfermen op hem ende badt ootmoedelijck tot Godt ende seyde:

*O, klaer licht des Hemels ghesichte,
die een fundament zijt van allen lichte,
als ghever des lichts, hier lichtende klaerlijck,
die den blinden⁴ op den weghe gaeft zij[n] ghesichte,
die zijn nootdruft badt by noodts ghewichte,
want “Blindt man, arm man!” seytmen eenpaerlijck
verleent⁵ desen armen blinden in lijden [z]waerlijc,
die oorsake is, Heere, [van]⁶ mijns behouwen
ende daerom is blint gemaect gewaerli[j]c.
Ic bid u ootmoedelijc, Heer, uut trouwen:
Gheeft hem zijn ghesichte, lost hem van rouwen!*

3. loegen op my: lachten mij toe

4. *Marcus* 10, 46-52

5. Vul aan: het licht / zijn gezichtsvermogen

6. **Cool 1631**: om — idem in alle overige jongere herdrukken.

*Ick en twijffel niet, Heere, ten is in U macht.
Dus toont aen hem U godtlijcke kracht
op dat Uwen lof worde vermeert [...],
want valschelijck is dese ggebracht
ter blintheyt, daer hy luttel op had gewacht.
Dus by gratien, Heere, verleent hem tsien,
dat bidt ick ootmoedich met ghebogen knien.
Laet den dau der genaden op hem douwen
ende doet de duysterheyte van hem vlien,
want de blindtheydt komt [b]y mijnen schouwen.⁷
Gheeft hem zijn ghesicht, lost hem van rouwen!*

*Deuchdelijck werck salmen deuchdelijc loonen.
Dus bidt ic U, koninc boven alle thronen,
wilt desen 't ghesich[te] weder gheven.
U goddelijcke kracht ende gratie wilt hier toonen
op dat hy mach zien om een verschoonen,
zo hy voormaels dede vry los van sneven,
wilt mijn bede aenbooren, o levende le[v]en!
Ick sal U voort dienen in elcker vouwen,
na de selve macht die my mach aencleven.
Dus bid ick U, Heere, sonder verkouwen:
Gheeft hem zijn ghesichte, lost hem van rouwen!*

*Prince des hemels ende der aerden mede,
ick bid U hertelijck, aenhoort mijn bede:
Laet desen blinden U gratie gewouwen,⁸
ontslaet hem van der blintheydt onlede,
die hy om mijnent wille heeft, sonder flouwen.
Op dat U glorie te meer werde ontvouwen:
Gheeft hem zijn ghesichte, lost hem van rouwen!*

Als Helias zijn gebet gedaen hadde, so teeckende⁹ hy Marcus ooghen met eenen cruyce, die terstont by der gratien Gods wel sach, waer af de coninc ende al tvolck hun verwonderde ende danckten Godt met Marcus.

7. [b]y mijnen schouwen: door mijn schuld

8. gewouwen: te beurt vallen

9. teeckende: maakte een kruisteken

Ende Matabrune, die [nu al] gevangen zat, gaf den knechten die haer bewaerden,¹⁰ soo veel te drincken dat sy in slape vielen, ende sy brac uut ende ginc op een kasteel, Mombrandt gheheeten, om haer te beschudden voor onghevalle dat sy sorchde¹¹ haer noch toe te komen om haer verraderije. Ende de knechten die Matabrune bewaert hadden, werden deerlijck¹² gepijnicht.

Daer na badt Helias zijn vader dat hy hem wilde geven de silveren ketenen van zijn broeders ende suster, dat de coninck dede. Doen swoer hy [den koninck] niet te rusten voor hy en hadde gevonden zijn broeders ende suster, die in swanen verkeert waren. Maer Godt wilde nu Zijn macht toonen, wandt int water dat om tslot liep, werden terstont ses swanen gesien van al 't volc.¹³

Ende alsse Helias sach, riep hy terstondt zijn vader ende moeder ende seyde: “Comt hier ende aensiet u ander kinderen, mijn broeders ende suster, die hun vertoonen komen byder gratien Godts in de riviere van uwen palleyse!”

Terstont quam de koninck met de koninginne vanden hove metten edelen om de swanen te aensien. Ende als sy nu saghen dat Helias tot hun quam, soo maectense wonderlijcke feeste int water. Ende Helias quam op den oever, ende sy quamen by hem vlieden, ende hy streecse over hun pluymen. Doen toonde Helias de swanen de silveren ketenen, ende doe stelden sy hun in ordinantie¹⁴ voor hem. Ende daer na dede hy den vijf swanen de ketenen aenden hals, ende terstont waren sy verkeert in haer menschelijcke forme, ende so by miraculen vertoonden daer .IIIJ. sonen ende een dochter. Ende de coninc ende coninginne liepen haer kinderen tegen om hun te kussen ende te omhelsen. Ende als de seste swaen sach dat sy al hadden haer menschelijcke forme ende hy niet om dat zijn keten gesmolten was, so bedreef hy groot jammer als oft hy alle zijn pluymen uyt ghetoghen soude hebben.

10. knechten die haer bewaerden: cipiers

11. sorchde: vreesde

12. deerlijck: zwaar

13. van al 't volc: door iedereen

14. in ordinantie: op volgorde (van geboorte?)

Als dit Helias sach, soo weende hy seer ende vertrooste de swaen, zijnen broeder, ende seyde: “Mijn lieve broeder, hebt [wat] patientie ende en wilt u niet verslaen!¹⁵ Ick wil God ootmoedelijck voor u bidden dat ick u noch sal sien een edel ridder.”

Ende de swaen neychde metten hoofde nederwaerts als hem danckende. Ende alle die dit sagen, hadden medelijden met hem. Maer Helias troostese ende seyde dat hy noch soude weder keeren in zijn menschelijcke forme, alsoo devotelijcken soude hy Godt voor hem bidden. Ende met dese woorden waren de coninck ende de coninginne wat vertroost. Ende sy namen de andere vijf kinderen ende brachtense seer eerlijcken ter kercken ende dedense doopen, ende de dochter wert geheeten Rosse,¹⁶ ende de zonen hebben noch namaels¹⁷ geweest vrome ridders ende ghemint van Gode. Ende doen werden sy gebracht vander kercken ter palleyse, daer groote gheneuchte ende vrolijcheyt was. Ende elck quam daer om te sien de groote miraculen.

15. en wilt u niet verslaen!: wanhoop niet!

16. Lees: Roose

17. namaels: later

*Hoe de coninck Oriant zijn rijck over gaf zijnen
sone Helias, die by dede croonen.*

[18]

Nae alle dese dingen als de coninck Oriant sag de groote gratie die God op zijnen zoon Helias toonde, zo dede hy tot hem komen zijn heeren ende baroenen ende dede daer by komen zijnen zone Helias ende zeyde: “[O], mijn zoon, ick ende al mijn heeren sien wel dat ghy vol zijt vander gratien Gods, alst blijkt by miraculen die geschiet zijn tot uwe gebeden, waerom ic u overgeve al mijn rijc ende make u coninc van alle mijne landen, ende ic wil datmen u eere ende bystant doe sonder weder seggen.¹ In een teecken dat my zo belieft, ziet de kroone vanden rijcke die ick op u hoofd stelle, ende geefse u als coninck in[de] tegenwoordicheyt van alle mijn heeren.”

Helias seyde: “Ick dancke u, vader, al en ben ick niet machtich te regeeren dit land, maer om dat u also belieft, so en wil ic daer niet tegen seggen.”

Ende Oriant seyde: “Ick geve u mijn moeder Matabrune tuwen wille om de groote overdaet die sy uwe moeder ghedaen heeft, ende sy is nu op een van haere sloten, dat ghenaemt is Mombrant. Aldus stelle ick dese saken in uwen handen om justitie te doen nae rechte. Maer ick en wilder niet by wesen!”

Helias seyde: “Wel, heer vader, alst u belieft, ick sweere by der waerheydt, ick en sal niet rusten, ick en heb tslot ghewonnen, ende ick sal justitie doen over haer, die met grooten onrecht ende ongelijck heeft willen verraden mijn moeder ende alle haer kinderen.”

1. weder seggen: tegenspreken

*Hoe coninck Helias tslot bestormde daer Matabrune,
zijn grootmoeder, in was, ende hoe
hyse dede verbarnen.*

[19]

Na dat Helias coninc gekroont was, soo nam hy met hem .IIJ.^{M 2} voedtbooch schutters ende .IJ.^M glavien³ sonder tvoetvolc, ende daer waren .v.^{C 4} gravers,⁵ die waren gestelt by .C. edel ridders. So troc hy van Lillefoort ende beleyde⁶ tslot Mombrant ende bestormdet so geweldelijc dat hyt wan ende daer binnen quam. Ende de coninc Helias riep dat elc wel toe saghe dat de valsche Matabrune niet en ontliiep.

Dit hoorde de quade vrouwe ende [si] liep op den toren van tslot met wat volcx ende maecte haer sterck⁷ ende meynde haer te beschermen ende te bevryden. Maer de coninc overliep den toren, daer hy Matabrune heeft ghevonden, ende hy greepse ende werpse ter aerden ende seyde: “Ay, valsche vrouwe, hoe hebt ghy mijn moeder willen verraden ende ons so veel verdriets aenghedaen?! Ten waer⁸ ter eeren Gods ende door deere des bloets daer ick van comen ben, ghy s[ou]dt van mijn eyghen handen sterven.”

Doen en wist Matabrune niet wat seggen anders dan datmense leyden soude tot haren sone Oriant. Maer Helias seyde dat sy hem niet meer sien en soude, ende hy gafse inde handen van sijne dienaren ende dedese setten aen eenen staeck ende [dede] hout ende stroo brengen om haer te verbernen, als sy verdient hadt.

Als nu Matabrune sach datse sterven moeste, soo overpeysde sy haer quaet met rouwe ende riep Heliam ende seyde: “Mijn kint, ick bid genade! Ic ken⁹ dat ick de doodt verdient hebbe, want ic u moeder valschelijcken verraden had ende seyde dat van haer waren

2. .IIJ.^M: 3000

3. glavien: lansiens, hellebaardiens

4. .v.^C: 500

5. gravers: (genie) soldaten om de muren te ondergraven en te ondermijnen

6. beleyde: belegerde, sloeg het beleg om

7. maecte haer sterck: verschanste zich

8. Ten waer: Ware het niet

9. ken: besef

komen seven honden, maer sy baerde seven kinderen, [elc met een silveren keten om haren hals], maer by mijnen valschen wille dede ickse verseynden om te dooden. Maer God heeftse behoet. Oock seyde ick datse hat willen vergeven den coninck Oriant ende my, twelcke sy noyt en dachte. Hierom ist wel rechte dat ic sterve, ic hebt wel voor God verdient, ende ick bidde [Hem] dat [H]yt my wilt vergeven, ende den doot die ic sterven moet, wil [ick] keeren¹⁰ tot vergiffenisse van mijn sonden, ende ick bidt u dat ghyt my oock vergheven wilt, want ick sterve willichlijc ende vergeve u mijn doot.”

Doen seyde Helias: “Ick vergeef u al mijn deel. Nochtans so suldy sterven by justitien. [Ic] bid God dat Hyt u vergeven wil.”

Doen wiert daer hout ende torven¹¹ om Matabrune ghestoockt,¹² ende 't vier daer in gesteken. Aldus wertse verbrant om haer misdaet.

Ende als de justitie gedaen was, is de coninck weder gekeert te Lillefoort, daer hy eerlijc ontfangen wert, ende gaf zijn moeder te kennen datter geschiet was, ende seyde: “Mijn moeder, verblijdt u, want ghy zijt ghewroken vande valscheydt van Matabrune, die ic heb doen verbarnen om haer quaet.”

Doen seyde Beatris: “Mijn beminde sone, ic dancke u seere. Jesus wiltet haer vergheven!”

Ende nae desen bleven sy by malkanderen in goeden peyse, waer af 't volc verblijt was.

10. keeren: gebruiken

11. torven: turf (als 'aanmaakblokjes')

12. ghestoockt: bijeen gebracht

*Hoe de swaen, Helias broeder, hem vertoonde
in de rieviere voor een schip.*

[20]

Als Helias [de coninc] een wijle tijts beseten had zijn rijk van Lillefoort in goeden vrede, so [gevielt dat hy sach] uut een venster vanden palleyse ende sach de swaen, sijn broeder, [die noch in z[ij]n menschelij[ck]e forme niet verkeert was, om dat sijn keten ghesmolten was]. Ende de selve swaen was int water voor een schip dat hy te lande bracht als te ontbeyden¹ [den coninc Helias]. Als Elias dit sach, seyde hy in hem selven: “Dit is een teecken dat my Godt seyndt om my te kennen te gheven dat ick soude gaen met dese swaen, die my geleyden sal in eenich lant om eer te verkrijgen [door den ... name Gods].”

Met dit opset ende in geven van [den heilighen Gheest] soo vergaderde hy zijn suster ende broeders ende quam tot sijn vader ende moeder ende seyde:

*Mijn beminde, eerweerdige vadere,
deuchdelijck moeder, ende broeders alle gadere,
lief suster, ende al mijn vrienden t'samen,
't is nootlijck dat ick uut goeder adere,
minnelijck oorlof neme. Weest drucx ontladere!
Bid God dat Hy my boede van blamen.
Want mijn broeder, de swaen, naer goddelijcke ramen
komt my balen in een schip dat hy heeft bracht
aen 't landt, daer hy [my] sonder beschamen
verbeydt, so ghy sien mocht hoe hy wacht.
Dus de koninclijske kroone, vader, hooch gheacht,
die ghy my van Lillefoort hebt gegeven,
die stelle ic weder, geheel[lijc] in uwen macht
ende in uwe handen, vader verheven.
Ic neme aen u allen oorlof, diet hoort oft siet,
Ter liefden Godts reysen[de], daer Hyt ghebiedt.*

1. ontbeyden: wachten op

*By de bewijsinghe van mijnen broeder den swaen
 ende ter eeren Godts pijn ick te bestaen
 dees reyse, wandt ick my betrouwe boven maten
 in Godt. Al heeft Hy mijn broeder in[der] ghedaen²
 vanden swaen gbelaten, ick hope noch t'ontfaen,
 by kracht Zijnder hulpen, troost by [baten].
 Godt heeft een licht in dees gheda[ch]te gelaten
 om my in eenige goede haven te leyden,
 daer ick Sijnen weerdigen wille uyt charitaten
 en[de] goede vruchten mach doen. Dus willen wy scheyden.
 Adieu vader, adieu moeder, ten baet geen beyden.
 Adieu broeders, adieu suster, adieu gheminde,
 adieu vrienden gemeen, adieu met schreyden.³
 Adieu al te samen, die ick hier vinde!
 Hier mede ick my op de vaert bevinde.
 Ick beveel my in u ghebedt, wat gheschiet,
 ter liefden Godts reysende, daer Hy't gebiet.*

*Gheminde broeder de swaen, ick ben bereed
 [aldaer te reysen daer ghy my leet.]
 Ick en twijffel niet de hooghe Godts geweld,
 en heeft u dus gelaten by gratien [br]eet
 om sonderlinge saken die Hy alleene weet,
 ende dat ghy mijn leydtsman wesen s[e]lt.
 Mijn hope ende wille is vast gestelt
 in Gods wille, sonder eenich cessereren,
 want Sijn kracht is grondeloos [ende] ong[et]elt.
 Wilt Hy my helpen, wie sal my [blameren]?
 Niemand, so schriftuere sal declareren!
 Hier op stelle ick [dan] mijn hope al.
 De vyandt noch menschen en moghen my niet ververen,
 beletten van des [by] my noch ghebeuren sal.
 Dus by der godtlijcker gratien toeval,
 ben ick gewillich, [vaet] mijn bediet,
 ter liefden Godts reysende, daer Hy't gebiedt.*

2. ghedaen: gedaante

3. schreyden: schreien

*Princelijcke koninck in wiens handen
staen alle provintien, steden ende landen,
wilt my bewaren, ende den swaen, mijne[n] broedere,
bescherme[t] ons van schaden ende van schanden.
Ende den coninck van Lillefoort [der] waranden,⁴
mijn beminde vader, ende oock mijn moedere,
ende alle mijn broeders, ende suster [v]roedere,
wy nemen oorlof, welck is een droeve liet.
ter liefden Godts reysende, daer Hy't gebiedt.*

Alst Helias dit gesejdt hadde, kuste hijse alle ende nam deerlijck oorlof. Doen dede hy brengen sijn harnas en[de] silveren schilt,⁵ daer in stont een dobbel, gouden cruys. Doen quam Oriant, sijn vader, ende gaf hem eenen hoorn ende seyde: “Bewaert wel desen hoorn, want [hi heeft sulcken cracht dat] al de gene die hem luyde blasen, die en mach geen letsel noch schande gebeuren by der hulpe Godts. Nu bidt [ic] Godt ootmoedelijck dat Hy u geve te reysen ende weder te keeren met vreuchden ende met eeren.”

Ende de swaen riep seer wonderlijck drie oft vier reysen,⁶ [recht oft hi Heliam riep], daer sy al af verwondert waren.

Doen ginck Helias terstont met al sijn vrienden nae 't water daer de swaen was. Ende als de swaen hem sach, [so] speelden hy met sijn vloghelen op 't water recht oft hy hem wellekome hiet. Ende hy gebenedijde⁷ daer de swaen, [seggende: “Siet hier die scade van desen kinde dat verloren heeft sijn menschelijcke forme die hem Jhesus weder verlenen wille!”]

Ende de swaen neychde hem metten hoofde, [reverencie⁸ doende den ghenen die voor hem baden.] Maer den tijdt die van Godt geset was, en was noch niet vervult om hem te verwandelen⁹

4. waranden: lusthof

5. Het schild is niet van zilver gemaakt, maar aan de buitenkant beschilderd met zilververf met daarop een goudkleurig dubbelkruis. Helaas is op de houtsneden van Le petit Laurens en Jan van Doesborch geen schild zichtbaar.

6. reysen: keren

7. gebenedijde: smeekte Gods genade af over — in de Franse brontekst zijn het alle aanwezigen, en niet alleen Helias, die dit doen.

8. reverencie doende: groetend (in woord en gebaar)

9. verwandelen: veranderen

in sijn menschelijcke forme om eenige groote toekomende saecke. De koninck ende koninginne beweenden hun kint seer [vanden jamer dat si saghen] haer edel bloedt verwandelt in eenen swaen.

Aldus is Helias int schip gegaen ende nam oorlof aen al de vrienden, die seer droevigh waren om dat hy wegh reysde [op dye avontuere] in vreemde landen [ten ghebode Gods] by geleyde vande swaen. Doen stelde hem de swaen voor 't schip [ende track dat scip] ende dedet vloeden op 't water, alsoo dat sy in korter stont waren verre van Lillefoort. Ende sy ghelijde het schip vander riviere tot riviere ter plaetsen die van Godt gheordineert was om te hebben een wijf, van welcke soude komen een schoon dochter die soude voortbrengen drie sonen, waer af dan [seer] gesterckt soude worden 't kersten gelove, waer af de eerste was Godevaert van Billoen,¹⁰ die daer na soude verkrijgen ende besitten 't koninckrijk vanden heyligen lande van Jerusalem.¹¹ De tweede broeder was Boudewijn,¹² die dat selfde koninckrijk soude besitten nae hem. De derde was Eustachius,¹³ die een groot prince was, maer geen coninck gelijk de ander twee, om dat hy [eens een] ander vrouwen borst soochde dan zijn eyghen moeder, alzoo dat hier nae noch sal verklaert worden.

10. https://nl.wikipedia.org/wiki/Godfried_van_Bouillon

11. https://nl.wikipedia.org/wiki/Koninkrijk_Jeruzalem

12. https://nl.wikipedia.org/wiki/Boudewijn_I_van_Jeruzalem

13. https://nl.wikipedia.org/wiki/Eustaas_III_van_Boulogne

*Hoe de grave van Franckenborch valschelijck beklæechde Clarisse
voor keyser Otto deerste int parlament te Nimmeghen,
ende hoe de Ridder mette Swaen te
Nimmeghen aenquam.*

[21]

Hier wil ickt laten vande Ridder metter Swaen, Helias, die nu reyst nae Nimmegen byden keyser, [die van God gesonden was] om te beschermen de hertoghinne van Billoen, alst volght. Den keyser Otto¹ van Almanien, d'eerste dies naems, onder hem houdende tlant van Ardennen, van Luyc ende Namen, die hiel zijn parlament te Nimmegen, ende al die ongelijc² gedaen wert, quam voor den keyser om recht te hebben.

Zoo ghevieldt dat den grave dede voor recht roepen voor den keyser de hertoginne, ende hy wilde haer onrechtelijck onterven, ende hy zeyde valscheyt over haer. Als nu den raet des keysers al vergadert was, zo vertoonden hun de twee partijen voor recht, [die grave ende die hertoghinne met haer dochter]. Doen dede de grave zijn sake open ende beteech³ de hertoginne onrechtelijc ende zeyde datse had doen vergeven haren man, ende dat haer man was over zee geweest zonder wederkeeren dry jaer lanc, binnen welcken tijden zy gebaert heeft een dochter, ende dat die tonrecht [buten huwelijc] gewonnen was, ende dattet lant van Billoen gecomen was van zijn vaderlijcke erve, waerom hy zeyde voor zijn recht dat de hertoginne niet en mochte behouden dit hertochdom als voor haer duwarie⁴ van haren man, noch desgelijcks haer dochter, als onrechtich oor⁵ van desen hertochdom, want zy o[ne]cht⁶ is. Dit wilde hy waer doen om het hertochdom te besitten als gerechtich oor van zijnen broeder, den man der hertoginne.

De hertoginne antwoorde so zy best konde, ende zy ontkendet al

1. https://nl.wikipedia.org/wiki/Keizer_Otto_I_de_Grote

2. ongelijc: (groot) onrecht

3. beteech: beschuldigde

4. duwarie: 'erfenis'

5. oor: erfgename

6. o[ne]cht: buitenechtelijc

dat haer ende haer dochter op geleyt was, ende zy seyde dat hy haer eere gequetst had, ende meende daerom rechte te hebben vander schanden ende ongelijc die hy haer opleyde.

De keyser seyde: “Vrouw, [dit zijn] schandelijcke stucken [ende] zijn saken om u te dooden, ist dat ghy daer niet tegen en zijt, aengesien dat hijt toonen⁷ wil.”

De grave zeyde: “Heere, in bewijs der waerheydt zoo geve ick mijn hantschoen om te wederstaen ende daerom te kampen dattet zo is, zo ick geseyt heb, waerom zy der doot schuldich is ende en mach thertochdom niet besitten!”

Doen seyde de keyser: “Ghy ziet wat hy [u hier] doet, waerom ick hem niet weder seggen en mach. Hierom soeckt eenen ridder [die goet ghenoech is] om te kampen ende om u recht te houden dat ghy hem ontkent, ende ick sal u dach en[de] tijt gheven om u beste te doen.”

De goede vrouwe sach al om ofter ymandt waer die voor haer kampen wilde, maer zy en vant niemandt [op desen tijdt]. Hierom socht zy troost aen Godt om haer te helpen in haer recht.

Aldus waren de grave ende hertoginne int gedinge⁸ voor tparlament des keyzers tot Nimmeghen in Gelderlant, alwaert de edel ridder Helias tschepe aenquam by geleyde van de swaen, ende hy blies zijnen hooren die hem zijn vader gegeven hadde, zoo dat zijt alle hoorden die by den keyser waren. Ende sy sagen ter vensteren uut ende [sagen] een swaen een schip voortrecken, daer Helias in stont wel ghewapent als een vroom ridder toeb[e]hoorde.

Als hem de keyser te lande zach komen, was hy verwondert, want hy sach terstont den swaen metten tschepe weder keeren doen de ridder uyt was. Doen ontboodt hy den ridder voor hem te komen, ende de hertoginne sach hem ooc komen. Doe vertelde zy haerder dochter eenen droom ende zeyde: “O, mijn lieve dochter, hoort! Desen nacht heeft my ghedocht dat ic dingh[d]e tegen den grave, ende dat ick veroordeelt was ter doot te verbarnen. Maer daer quam een vlieghende swaen die water bracht om tvier te blusschen,

7. toonen: aantonen, publiekelijk bewijzen

8. gedinge: rechtsgeding, proces

ende uutten water quam eenen visch, dien ontsachmen⁹ alzo dat elckerlijck beefde, daer om ick geloove dat [dese Swaene die] desen ridder [hier bracht] my zal verlossen van [dese saecke] der doot.”

Ende Helias groete heusselijc¹⁰ den keyser, ende de keyser hem weder, hem vragende hoe hy daer gekomen was.

Doen zeyde Helias: “Ic ben een arm ridder van avontueren¹¹ om u trouwelijck te dienen, haddy mijnen [armen] dienst van doen.”

De keyser zeyde: “Zijdy een ridder van avontueren, zoo hebdyt hier vonden, want siet hier de hertoginne van Billoen met haer dochter, die heeft de grave van Franckenborch beschuldicht met een oneerlijc stuc, zondich genoeg ter doot, ende om haer jonge dochter tonterven. Ende ist dat zy niemandt en vindt die voor haer kaupt om haer recht te beschermen tegen hem die den kaupt beroepen heeft voor al dit volc, zo moet zy de doot sterven ende thertochdom van Billoen sal den grave toekomen. Hierom [ist een schoon avontuere], indien ghy voor haer kaupten wilt, ende ghy den grave verwint, zo sal ick haer wederom vr[ij]elijck stellen in haer erve, ende ghy sult hebben haer dochter te houwelijck.”

Als Helias den keyser had hooren spreekken, aensach hy de hertoginne, die hem docht te zijn een [edel,] eerbaer vrou, ende sach de schoonheyt ende weselijckheyt¹² vander dochter, die hem wel beviel, ende badt den keyser dat hy alleen wat spreken mochte [m]et de hertoginne, dat hem geschiede. Doen nam hy de hertoginne alleen ende zeyde: “Vrou, ist dat u belijft, zoo sult ghy my sweeren de rechte waerheyt, ende ic zal [u] heden een getrouw dienaar wesen in u sake.”

Sy zeyde: “O, edel ridder, ic sweer u by den levenden God dat ick u de waerheyt segge!”

Doen zeyde Helias: “Vrouwe, byden eet die ghy my ghedaen hebt, zijdy niet schuldich deser saken?”

9. ontsachmen: vreesde men

10. heusselijc: beleefd, hoffelijck

11. ridder van avontueren: dolende ridder zonder eigen land die door de wereld trekt in de hoop iets of iemand tegen te komen om zo zijn positie te verbeteren.

12. weselijckheyt: uiterlijke verschijning — Middeleeuwers geloofden maar al te graag dat het uiterlijk een spiegel van het innerlijk was. De dochter ziet er van buiten prachtig uit, dus ...

Doen zeyde zy: “Neen ick! Godt moet nimmermeer mijn ziel ontfermen heb ict oyt gedacht daer ic mede beschuldicht ben.”

Doen zeyde Helias: “Vrou, zoo hebby dan vonden eenen kampioen die u eere bewaren zal, ende ic sal desen dach uwen vyandt tonderbrengen.”

*Hoe Helias kampte teghen den grave van
Franckenborch, die hy verwan.*

[22]

De edel Ridder metten Swaen quam [hier na] weder totten keyser ende zeyde: “Heere, doet comen ten percke den geenen die dese vro[u] beschuldicht om die te onteeren ende te doen dooden, want ick ben bereet tegen hem te slaen.”

Ende als hy dit geseyt had, zoo quam de grave ende zeyde: “Vriend, wat begheerdy? Ghy thoont u zeer moedich dat ghy u soo geerne w[i]lt onderwinden¹ een sake die u niet aen en gaet.”

Helias zeyde: “Siet daer mijnen hantschoen! Ick leveren u om de eere Gods ende om de minne van die edel vrouwe. Ghy sult desen dach zien wat een ridder van avontueren doen kan.”

Ende de grave nam de hantschoen, ende terstont [soo] wert den kamp ghestelt vanden keyser, die een eedt van hun beyden ontfinc ende vraechde wanneer sy kampen wilden. Doen begeerde Helias den dach terstont, dat hy consenteerde, ende de grave en dorstes² niet ontseggen van schanden, ende 't perc wert gereet gemaect.

Doe quamen [daer] de kampioenen [te campen], ende Helias nam zijnen silveren schilt metten dobbelen cruyce, ende de grave quam oock wel voorzien, ende daer waren teghenwoordich de keyser ende zijn heeren ende de hertoginne ende haer dochter ende noch meer ander met haer. Ende als de hertoginne ende haer dochter saghen komen haren kampioen Heliam, zoo baden sy Godt dat Hy he[m] helpen wilde ende victorie verleenen tegen haren vyant na haer goet recht.

Doen quamen sy aen malcanderen dat sy beyde hun lancien braken. Ende doe vochten sy metten sweerde, so dat hem de grave niet meer verweren en mocht, maer de vrome Helias hoopte altijd in Godt als de gene die rechtelijc campte.³ Ende de grave bat Heliam dat hy hem tijt gawe om met hem te spreken, dat Helias dede, ende de grave seyde: “Soo, edel ridder, believet u, gheeft

1. onderwinden: op zich nemen

2. en dorstes niet ontseggen: durfde het niet te weigeren

3. rechtelijc campte: een rechtvaardige strijd streed

peys, ende mach ic tot mijnen rechte komen, ic sal u mijn dochter geven mette landen van Ardenen, dat seer vruchtbaer is.”

Doen seyde Helias: “Meyndy dat ic tverraetschap sal volgen dat gy op gestelt hebt? Ic liet my liever ontleden van lit te lit! Hierom en segter niet af, want van my en suldy geen ontfermen hebben, ende ic beloof God die my gesonden heeft, dat ic de hertoginne verlossen sal van alle verraderije op desen dach ende trouwen haer [dochter] tegen uwen wille. Aldus verweert u lijf!”

Doen sloech de grave Heliam op zijnen rechten arm dat hem tswert ontviel. Als dit Helias sach, spranck hy van zijn peert ter aerden ende nam den grave ende wierp hem met macht ter aerden ende brac hem zijnen schilt van den halse ende nam hem zijn sweert uyer hant.

Als de grave hem verwonnen sach, gaf hy hem op [den edelen Helias] ende zeyde: “Edel ridder, ick roepe genade, ende om Gods wil beschuddet mijn lijf! Ick sal u mijn lant geven.”

Helias zeyde: “O, valsch verrader, dus⁴ en suldy uyt mijne handen niet komen, maer ick wil wreken de edel hertoginne ende haer dochter!”

Ende dit segghende verhief hy zijn sweert dat hy den grave genomen had, ende sloech hem den helm van den hoofde ende sloech hem den hals af.

Als de hertoginne ende haer dochter dit sagen, dancten sy God dat Hy haer kampioen victorie had gegeven.

4. dus: aldus, zo

Hoe Helias troude de dochter vande hertoginne, omdat hy den grave verwonnen hadde inden kampe.

[23]

Doe de edel Helias den grave verwonnen had, so groete hy heusschelijc den keyser Otto, die hem eerlijc ontfinc. Ende daer nae groete hy de edel [hertoghinne], die hem seer dancte van [al] 't gene dat hy gedaen hadde voor haer. Ende terstont quam de keyser totter hertoghinne, seggende: "Vrouwe, ick geve u wederom u lant ende stelle u wederom in u eere sonder eenighe schult, alsoomen de waerheydt nu bekent."¹

Doe seyde zy: "Ic danck u, heere, van dien ende nu geve ick weder mijn lant Billoen die dat eerlijc gewonnen heeft, ende daer toe geve ic hem mijn dochter, die nu voortaan met hem tlandt besitten sal, want ick wil my begheven in een clooster om God te dienen, als ic God belooft heb, die my bewaert heeft by desen ridder."

Doen riep de keyser: "De Ridder mette Swaen is nu hertoge van Billoen, ende hy sal trouwen der hertoginne[n] Clarisse[n] dochter, als hem belooft is!"

De ridder was te vreden, ende des anderen daechs wert de bruyloft gehouden in des keyzers hof te Nimmegen [int landt van Ghelder], daer groote geneuchte gemaect was in veel manieren. Ende aldus heeft de Ridder mette Swaen 't hertochdom van Billoen gecregen. Ende als dese feeste ende genuchte .XIIIJ. dagen geduert hadde, so nam de hertoge oorlof aenden keyser ende dede hem manschap als dat recht was, ende vertrocken soo te samen nae Billoen.

Maer als hy onder weggen quam, soo vant hy veel [vande] vrienden van den grave van Franckenborch, die hem seer vreeslijc besprongen om te wreeken de doot van den grave. Maer hy stelde hem vroomelijck met sijn volck te weer, soo dat sy door reysden tegen sijner vyanden danc, ende quam so eerlijck int landt van

1. alsoomen de waerheydt nu bekent: zoals de waarheid nu door dit godsoordeel aan het licht gekomen is

Billoen, daer hy met grooter blijschap ontfangen werdt, ende daer hieltmen open hof een maent lanck voor alle man gaende ende comende.

Ende sijn vrouwe wert bevrucht datse ter neghenster maent baerde een dochter die eerlijck ten doope gedragen wert, ende Yda wert genoemt, die nae was die moeder vanden edelen prince Godefroy, Boudewijn ende Eustaes, ende dees dochte[r] wies² op in alle deuchden to[t] datse groot geworden was.

Doen gevielt op eenen dach dat de hertoginne was spelen gereden met haren man, so vraechde sy hem van wat lande hy was, ende van wat vrienden ende maghen.³ Ende hy en wilde haer daer op niet antwoorden,⁴ maer hy verboot haer dat sy hem niet meer vragen en soude oft hy soude van haer scheyden, ende so en spracse niet meer, ende sy bleven t'samen in goeden vrede se[ven] jaren lanck.

In dien tijde hadde haer de oude hertoginne begeven in een clooster om Godt aldaer te dienen.

2. wies: groeide

3. maghen: familieleden, verwanten

4. Gelet op het vervolg was het verbod van Helias aan zijn vrouw niet door hemzelf bedacht maar door een hogere macht. In de Brits-Keltische literatuur heet dit een 'geish': een verbod dat niet overtreden mag worden op straffe van een onherroepelijke scheiding. Iconische voorbeelden hiervan zijn de lai *Lanval* van Marie de France en de roman *Parthenopeus de Blois*.

*Hoe Helias liet 't hertochdom van Billoen ende van daer scheyde
om dat sijn wijf anderwerf vraechde van wat lande hy was,
ende hoe hem de swaen weder vertoonde metten
schepe om hem te gbeleyden.*

[24]

Als die hertoginne op eenen nacht lach by haren man vraechde sy anderwerf van wat af komste hy komen was, dat hy nochtans haer verboden had – maer tis gelijkmen seyt: ‘Datmen den vrouwen verbiet, dat doense meest!’ – [ende seyde:] “O, heere, ic soude soo geerne weten van wat afcomste [dat] ghy zijt.”

Als Helias dat hoorde, soo was hy droevich [in sijnder herten] ende antwoorde grammelijck: “Ghy weet wel dat gijt niet weten en sult, ende ic gelove¹ [u] dat ic morgen uyt desen lant scheyden sal, ende ic sal gaen tot Nimmegen om oorlof te neemen aenden keyser [ende u in] presentie van al de heeren.”

Doen weende de hertoghinne seer ende claechedet haer volck ende seyde: “Aylacen, nu heb ic verloren 't geselschap van mijnen goeden man, om dat ic te veel heb gesproken, ende en heb mynen mont niet connen bedwingen.”

Ende sy ginc ooc tot haers dochters bedde, die de vader seer beminde, ende seyde dit haer ooc, die doen tot haren vader ginck jammerlijck ween[en]de en[de] seyde: “O, lieve heere vader, hebt doch ontfermen op mijn vrou moeder ende op my! Aylacen, wildy ons laten? Wat sal ic dan aengaen? Och, sal ick nu blijven vaderloos in mijn jonghe daghen? Mijn uytvercoren vader, en wilt ons niet laten!”²

Doen dit de edelman sach, vertrooste hijse, seggende: “Mijn lieve dochter, en wilt sulcken rou niet hebben, want ic sal u ende u moeder wel besorghen.”³

Ende smorgens stont de hertoge op droeflijck weenende, ende hy seyde tot sij[n]e heeren: “Ic bid u dat ghy mijn wijf ende mijn

1. gelove: beloof

2. laten: verlaten

3. wel besorghen: goed verzorgd achterlaten

dochter wilt gheleyen te Nimmeghen om daer eerlijcken oorlof te nemen aenden keyser, ende dat ic hem bevelen mach al mijn saken die ic te doen heb, want ic en sal nimmermeer weder keeren.” Doen seyde hy: “Mijn vrienden, ick beveel u dat ghy altijd wilt helpen bewaren dit lant van Billoen met mijn wijf ende mijn dochter. Ende den tijt is dat ic moet scheyden, want ghy sult sien comen een swaen die brengen sal een scheepken, ende sal my geleyden te Nimmeghen.”

Ende noch sprekende quam de swaen also hy geseyt hadde, ende hy maecte groot gekrijsch, recht oft hy Heliam riep. Ende hy nam ootmoedelijck oorlof aen hun allen, waerom de edele seer weenden, om dat hy achter liet zijn wijf ende kint, dat jammer was om sien. Ende a[1] de borgers beclaechden het scheyden van haren heeren.⁴ Ende de edel Helias ginck t’schepe, daer de swaen groote blijschap om maecte, want den tijt naecte⁵ dat hy soude weder keeren in zijn menschelijcke forme, ende zijn so gescheyden, ende vertrac totten keyser om hem te bevelen zijn wijf ende dochter.

4. van haren heeren: van hun heer

5. naecte: naderde

Hoe de hertoginne ende haer dochter te Nimmeghen trocken.

[25]

Als nu Helias te Billoen was, soo [qu]am de hertoginne met haer dochter tot Nimmeghen voor den keyser, weenende ende clagende over haren goeden man, die haer laten wilde, ende seyde: “Och, genadige heer keyser, wilt ontfermen hebben op my ende op mijn dochterkijn, want ten zy by uwer gratien, ic sal verliesen den genen die ghy my gaeft tot eenen man ende heer.”

De keyser seyde: “Hoe so?”

Sy seyde: “Hy wil weder keeren te lande van daer hy quam, als hy my eerst quam beschermen, want die swaen die ghy saecht, is weder comen met sijnen schepe ende heeft hem gehaelt, ende hy is by hem.”

Doen seyde de keyser: “Ghy moet hem vertorent hebben.”

Doen seyde sy hoe sy sijn gebot gebroken had. Ende als sy noch te samen spraken, so quam de edel Helias metten swaen aen des keyzers palleys ende blies sijnen horen, als hy eerst dede.

[Waer af den keyser hem verwonderde] ende seyde: “Ick hoore uwen man.”

Sy seyde: “Ic weet wel dat hy hier comen sal, maer ’t is om oorlof te nemen aen u ende aen ons om nimmermeer weder te keeren ten sy by uwer voorsinnigher¹ wijsheyt.”

Doen quam Helias voor den keyser, dien hy ootmoedelijck groeten ende de keyser ontfinck hem minnelijck.

Ende Hel[i]as seyde: “Heer keyser, ick vertijde² het hertochdom van Billoen, want dat en sal ic niet meer besitten, want ic moet weder keeren ten lande daer ic af quam. Dus bevele ick u mijn dochter ende geefse u over als u dochter, ende ick bidt uwer goedertierenheyt dat ghy haer wilt sijn een vader ende vrient ende wilt[se h]ouwen³ als den tijt is na uwer belieften, gelijk als ghy

1. voorsinnigher: zorgzame

2. vertijde: doe afstand van

3. houwen: uithuwelijken

geweest zijt een sake⁴ van onsen houwelijck, ende houtse onder u beschermen in vryheyte van haren lande, want ic en sal niet weder keeren.”

Doen seyde de keyser: “O, edel ridder, mijn vriendt, ghy hebt my eenen grooten eet gedaen ende behoort dien te volbrengen. Ende u huysvrou⁵ te laten is tegen Godt ende de liefde. Ende hier is [oock] u dochter Yda. [Ghy] soudet haers met recht ontfermen!”⁶

Doen seyde Helias: “Heere, by nootsaecke⁷ moet ick vertrecken in een ander lant. Aldus bid ick u dat ghy my wilt vergheven dat ic heb misdaen, want ic en mach niet langer blijven. Siet daer den swaen die my verbeydt!”

Doen seyde de keyser: “Om de wille Godts te doen soo en wil icker niet tegen seggen.”

Doen quam hy ende kuste sijn vrou ende [sijn] dochter, seer weenende ende oorlof nemende. Doen nam hy oorlof aen den keyser, hem bevelende sijn wijf ende sijn dochter in [sijn] gratie. Ende de keyser beloofde 't beste te doen ende sijn dochter te houwelijcken alst profijt waer.

Ende doe vertrack de edel Helias en[de] ginc opt water, daer hem de swaen verbeyde. Ende als hem de swaen sach, was hy blijde. Ende doen geleyde hem de swaen weder tot Lillefoort.

4. een sake: de veroorzaker

5. huysvrou: echtgenote, vrouw des huizes

6. [Ghy] soudet haers met recht ontfermen!: U behoort medelijden met haar te hebben!

7. by nootsaecke: door overmacht

*Hoe Helias quam tot Lillefoort, ende hoe de swaen
by den wille Gods wederkeerde in sijn
menschelijcke forme.*

[26]

Doen de edel coninc Oriant op eenen dach ter tafelen was gheseten met sijner coninginne ende vijf kinderen, soo quamen inder revieren haer ander twee sonen, Helias ende de swaen, sijn broeder, die hem daer had geleyt. Ende als Helias by de plaetse van Lillefoort was, so blies hy [seer] blydelijck sijnen horen, so dat de vader tgeluyt hoorde, ende stont hastelijc vander tafelen op ende seyde: “Mijn wijf ende mijn kinderen, weest blijde, want hier comt mijn sone Helias.”

Ende sy sagen door die venster Helias uuten schepe gaen. Ende doe gingen sy hem tegen ende hebben hem omhelst ende gecust door grote blijschap die sy hadden, ende gingen tsamen te palleyse voor vader ende moeder, die hem blydelijc ontvingen.

Doen seyde Beatris: “Mijne sone, waer hebdy [al]¹ gheweest? Het is by² acht jaren dat wy u niet gesien en hebben!”

Doen seyde hy: “Moeder, ghy sult dat wel weten op een ander tijt, wilt God.”

Ende sy vraechde: “Waer is onsen zone de swaen, die u leyde met een schip?”

Doen seyde Helias: “Hy is weder ghekeert int water. Doch ick sal hem gaen halen, ende sullen sien oft wy hem door gebeden konden tot sijner menschelijcke gedaente brengen.”³

Twelck sijn vader ende moeder behaechde.

Ende hy ginc na de riviere ende riep de swaen, sijn broeder, tot hem, die wel blydelijck na hem toe quam, ende Helias leyde hem gelijk als hy Heliam geleydet hadde.

Als sy int hof waren, dede de coninck gebieden eenen biddach

1. [al]: al die tijt

2. by acht jaren: bijna acht jaar geleden

3. In de oorspronkelijke vertaling van Jan van Doesborch vertelt Beatris hier de droom die zij die nacht gehad heeft, waarin haar gedetailleerd geopenbaard werd hoe zij de metamorfose van haar zoon ongedaan kan maken. In deze redactie gaat het initiatief vooral van Helias uit.

ende vastendach, op dat elck een eendrachtelijc Godt soude bidden
sijnen sone te willen verleenen sijn natuerlijcke ghestalte.

Hierentusschen heeft de coninck den goutsmit ontb[o]den die de
twee nappen vande ketene deses jonghelincx ghemaect hadde,
ende beval hem wederom een ketene daer van te maken, als die
geweest hadde. Twelck de goutsmit terstont dede ende brachtse
den coninc, diese Helias gaf.

T'sanderdaechs is den coninck met die coninginne ende Helias met
de swaen, sijn broeder, ende alle de heeren ter kercken gegaen, al
waer sy de geestelijcheyt ende by nae alle 't volc vander stadt
vonden om Godt eendrachtelijck te bidden.

Als sy nu alle bereydt waren om Godt aen te roepen, soo heeft
Helias de swaen op een outaer⁴ gestelt, ende hem de keten om den
halse ghehanghen hebbende is hy neder geknielt, als ooc alle die
daer tegenwoordich waren, ende hebben Godt eendrachtelijck
gebeden dat Hy Sijn genade ende bermherticheydt wilde bewijsen
aen des conincx zone [ende] hem veranderen in sijne
menschelijcke gestalte. Ende aldus een tijt lanc biddende, heeft God
hun gebet verhoort, ende de swaen is verandert ende tot een
schoon jongelinck gheworden,⁵ ende wert terstont gedoopt ende
Esmeri genaemt, waer door sulcken blijschap was dat den coninc
processie generael dede gaen ende alle de klokken dede luyen,
lovende ende danckende Godt van Sijn mirakel ende
ontfermherticheydt.

Ende de coninck hiel open hof .xiiij. dagen lanck van blijschap
dat hy alle sijn kinders welvarende ende ghesont by hem hadde.

4. outaer: altaar

5. In de oorspronkelijke vertaling van Jan van Doesborch spreekt de weer tot mens
geworden zwaan een woord van dank uit aan alle aanwezigen die voor zijn
gedaantewisseling gebeden hebben.

*Hoe Helias sijnen vrienden vertelde al sijn
gheschiedenisse, ende hoe hy
religieus¹ wert.*

[27]

Doen Helias weder comen was ende luttel tijts by sijnen vader ende moeder gheweest had, soo wilde hy hem begeven om Godt te dienen ter plaetsen daer hy genoot² was, daer de coninc een clooster had doen maken. So versaemde Helias sijn vrienden ende magen ende vertelden hun alle sijn avontueren die hy gehat had sint de tijdt af dat hy van daer getrocken was. Ende daer na seyde Helias: “Mijn beminde vader ende moeder, mijn lieve broeders ende suster, ende alle mijn hertlijcke vrienden, ic neme aen u alle oorlof om mijn leven te beteren, ende riligeus te worden om mijn ziele te bewaren,³ [ende] om te bidden voor alle mijn vrienden. Daerom, mijn broeders ende heeren, ic bid u ootmoedelijck dat ghy wilt helpen beschudden u lant als vrome ridders ende erfgenamen des lants.”

Ende hier en dorste niemant tegen seggen, wantet goddelijc was⁴ ende der zielen salicheydt ende een goet exempel⁵ voor hun allen. Maer de heeren beweenden al te samen het deerlijck scheidten van Helias. Ende [hy] ginck met eenen stock in sijn hant totter heremitagien, daer hy blijdelijck ontfanghen was vanden anderen religiosen, die sijn vader had gefundeert.⁶ Daer na dede hy maken een schoon, groot slot, gelijkende den slote van Billoen, ende dede noemen Billoen, ende dat ontrent⁷ Ardennen. Ende om 't profijt vanden clooster gaf hy groote vryheden ende stelden daer

1. religieus: kloosterling

2. genoot: waar hij als kind opgegroeid was

3. mijn ziele te bewaren: mijn zieleheil veilig te stellen

4. goddelijc was: Gods wil was

5. exempel: voorbeeld — In de wereld van het chanson de geste was het niet ongebruikelijk om een leven vol (zinvol) geweld af te sluiten als monnik, kloosterling of kluizenaar om op die manier te boeten voor alle begane zonden.

6. gefundeert: gesticht (het klooster met een aantal kloosterlingen)

7. dat ontrent: de omgeving (van het kasteel)

mercten⁸ dat elck vry⁹ gaen mocht, ende hy ordineerde dertich religiosen om Godt te dienen, ende hy bleef by hun ende hielt ootmoedelijck de selve regulen.

8. mercten: (jaar)markten

9. dat elck vry gaen mocht: waarheen iedereen in alle vrijheid heen kon gaan (dankzij wegvrede)

*Hoe keyser Otto Helias dochter ten wijve gaf
Eustachius, den grave
van Boenen.*¹

[28]

Doe Yda, Helias dochter, .XIIIJ. jaren out was, so heeftse de keyser te houwelijck gegeven den grave van Boenen, Eustachius. Ende cortelinghe wertse bevrucht. En[de] sy sach een visioen inder nacht dat haer dochte datse in haer bedde vant drie kleyn kinderens, diese selve² ophielt met hare borsten. Ende de twee eerste hadde elck een croone op hun hoofd, ende men brack den derden de croone, om dat hy een andere vrouwe soochde dan sijn moeder. Ende doen ontwaectese. Doe hoorde sy een stemme vanden engel, seggende: “Yda, ghy sult ontfangen van uwen man dry knapelijcke³ kinderen die ghy selve ophouden sult met uwe borsten, welcke kinderen Godt geven sal Sijn benedictie,⁴ want sy sullen winnen ’t Heylich Lant uut de handen der ongheloovige.”

Als Yda dit hoorde, loofdese Godt daer af. En[de] binnen drie jaren achtervolghende bracht sy ter werelt drie schoone kinderen, die eerste was gheheeten Godevaert, de ander Boudewijn, de derde Eustachius, die sy seer wijslijc⁵ op voede.

Op eenen tijt opten Pincxterdach, soo quam te Billoen die bisschop van Ludick, de hertoghe van Brabant, de grave van Vlaenderen, de grave van Namen ende meer groote heeren, die daer gecomen waren om een tractaet⁶ aengaende den lande. Ende de gravinne was ter kercken, ende sy beyde⁷ wat lange van haren jongen soon

1. Boenen: Boulogne-sur-Mer

2. selve: gebruikelijk was dat vrouwen als Yda na de geboorte hun kind niet zelf zoogden maar aan een zoogmoeder gaven, die het 3-4 jaar borstvoeding gaf, waarbij er een speciale band ontstond tussen het adellijke kind en het eigen kind van de zoogmoeder.

3. knapelijcke kinderen: jongens

4. benedictie: zegen

5. wijslijc: zorgzaam

6. tractaet: verdrag

7. beyde wat lange van haren jongen soon: bleef te lang weg van haar jongste soon

Eustachius, die so seer weende dat een ander vrou hem te suyghen gaf. Ende als sijn moeder vander kercken quam, vantse de vrou, des sy verwondert was ende seyde: “Ach, vrouwe wat hebby gedaen!? Nu sal Eustachius, mijn soon, zijn weerdicheydt verliesen, om dat hy u borsten gesogen heeft,⁸ waerom ic u wel haten mach.”

De vrou seyde: “Ic meynde wel te doen om dat hy soo weende, ende meende ’t kint te stillen.”

Ende soo bleef de g[r]avinne by haer kinderen sonder eeten ende drincken van ongenuchte.

Ende na den eten bracht de grave al de heeren in sijn camer om hun sijn drie sonen te toonen, ende sy sagen de gravinne by haer kinderen, ende de heeren groetense vriendelijck, maer sy en stont niet op om hunlieden weder reverentie te doen, waerom haer man gram was, ende hy sant elcken weder in sijn herberghe ende doen strafte hy seer sijn vrouwe, segghende: “Ghy hebt my vertorent, om dat ghy geen eere bewesen en hebt so grooten heeren, daer voor de coninginne van Vranckrijck op gestaen soude hebben om hun te groeten.”

Doen seyde sy: “Heere, en weest niet gram op my, wandt door de eere van uwe twee sonen soo mach ick my so edel prijsen als een coninghinne.”

“Hoe soo!?” seyde de grave.

Sy seyde: “Al de werelt mach my wel eeren om de waerdicheyt der kinderen, wandt sy sullen noch eens winnen ’t conincrijk van Jerusalem ende sullent Heylich Graf brenghen uut de handen der Sarazijnen, ende daer en is geen coninc diet soude dorren⁹ bestaen!”

Doen seyde de grave: “Ic meene dat ghy droomt, ende al diet hooren, soudent segghen dat ghy sot waert.”

Doen seyde sy: “Heere, en houdet niet voor spot dat ick u segghe, want die enghel hevet my ghebootschapt!”

Ende daer nae en strafte de grave haer niet meer ende seyde:

8. Om deze reden mocht de kleine Floris (in *Floris ende Blancefloer*) wel eten, slapen en in bad met de kleine Blancefloer, maar hij mocht niet meedrinken uit de borsten van Blancefloers moeder uit angst dat hij met het christendom geïnfecteerd wordt.

9. dorren bestaan: durven te ondernemen

“Godt gheeft!”

*Hoe de hertoginne van Billoen dede soecken haeren man,
ende hoe haer dochter met neersticheyt op
voede haer kinderen.*

[29]

De goede hertoghinne van Billoen was dicwils int geselschap van haerder dochter, daer sy seer beclaechde haren man Heliam, om welcke sy menigen bode had gesonden om te soecken. So gevielt dat sy een van haren dienaers, Poncius gheheeten, uyt sont nae Jherusalem, daer hy vijf dagen was, ofte Helias dien wech hadde aengenomen. So quam Poncius op eene dach in een kerck, daer hy eenen abt vant, gecleet na die maniere¹⁰ van Vrancrijc na sijn oorden,¹¹ die hy vraechde van waer hy was.

Ende hy seyde: “Ic ben uuten Walschen lande van Billoen, ende ic ben de abt van *Sint* Truyen, Gerardus.”

Ende Poncius seyde: “Ic ben ooc van Billoen.”

Doen seyde de abt: “Willecom moety zijn! Ick ben blijde van uwer comste. Ende want dit God[t] aldus belieft, so willen wy onder ons beyden weder keeren te lande.”

Ende de abt leyde Poncius in sijn herberghe, daer sy spraken van hun saken.

Ende doen waren in Jerusalem vergadert veel heeren uut Turckijen ende ander landen, als den soudaen¹² van Perssen, de coninck Dorbie, Abraham van Damas, de coninck van Dortanie, D[o]dekijn van Taberien, de koninc van Ant[i]ochien, Salomon van Niquea, de koninc Phileston, de coninck Scabon, Dodekijn van Damast, Matabru[n] van Oliphernen ende Colobrant, sijn sone, die gecomen waren ten gebode van den koninc Corbobas, die sijne sone Cormunerant over gaf tconincrijc van Jerusalem by sijnen levenden lijve in tegenwoordicheyt van al de heeren, ende [sijn] sone was .xv. jaer out. Ende hy wert coninc gekroont, daer soo groote feest was dattet onseggelijck was.

10. maniere van Vrancrijc: Franse mode

11. oorden: kloosterorde

12. soudaen: sultan

Desen [nieuwen] coninck quam spreken den abt vande princen [vanden lande] van Vrancrijc ende van hunne manieren, waer af hem den abt die waerheydt seydt, waer door Cormunerant de heeren van Vrancrijck seer prees. Doen badt d'abt om gheleyde voor hem ende Poncius [vry uut den lande te reysen], twelck de koninck hem geerne gaf, ende presenteerde hem veel gaven om hunne wijsheyt. Doen trocken sy [des anderendaechs] van Jerusalem [ende quamen tot der haven van] Jaffe ende ginghen aldaer t'schepe.

*Hoe de abt ende Poncius int weder keeren van
Jerusalem na Romen trocken, ende
hoe sy Heliam vonden.*

[30]

Als de abt ende Poncius hun devotien gedaen hadden te Romen, soo keerden sy weder in hun lant. Ende als sy inden wege waren, so wilde Godt dat sy verdolen souden, ende sy gingen in een wildernisse,¹ daer sy niet en wisten vanden weghe. Soo geviet na veel reysens dat sy quamen by het casteel dat Helias had doen maken, ende Poncius seyde: “Siet, wy zijn in ons lant!”

De abt seyde: “My dunct dat wy noch verre daer af zijn.”

Doen seyde Poncius: “Heere, so is dit slot heel gelijk den slot van Billoen.”

Na dese woorden, om dat de nacht aen quam, so gingen sy ter herbergen in een dorp by tkasteel, ende sy ontboden den prochiaen² vant dorp om te weten in wat lande [dat] sy waren.

Doen seyde de prochiaen: “Ghy zijt gepasseert tgroot bosch van Ardennen, ende nu zijdy comen tot aent slot van Billoen.”

Doen seyde de abt: “Hoe can dat wesen? Wy zijn uutten lande dat ghy noemt, ende wy zijn noch veel mijlen daer af.”

Doen seyde de prochiaen: “Tis waer! Ick heb int lant gheweest daer ghy af seght, maer dit slot is genoemt Billoen, om dat Helias, de zone van koninc Oriant, trac tot Nimmegen by den geleyde van een swaen, daer hy eenen kamp sloech teghen den grave van Franckenborch, daerom de keyser hem te wijve gaf de hertoginne van Billoen, daer ghy af spreect, so dat hy ontrent seven jaer daer was. Daer nae keerde hy weder in dit lant by den geleyde vanden swane, ende int weder keeren dede hy maken een casteel ende noemdet Billoen.”

Als Poncius dit hoorde, soo kende³ [h]y wel dat hy tijdinge soude hebben, ende dancte Godt. Doe seyde hy totten prochiaen: “Heere,

1. wildernisse: ongerepte natuur (die bij de middeleeuwers in laag aanzien stond omdat ze moeilijk begaanbaar was), onherbergzaam gebied

2. prochiaen vant dorp: pastoor van de dorpskerk

3. kende: begreep, besefte

de coninc ende coninginne die ghy seght te wesen sijn vader ende moeder, woonense hier in dit casteel?”

De prochiaen seyde: “Jae[t], want sy beminden hunnen zoone Helias soo seer dat sy gelaten hebben Lillefoort ende zijn hier comen wonen.”

Poncius seyde: “Is Helias doot!?”

“Neen!”, seyde de prochiaen. “Ic heb hem noch binnen⁴ ses dagen ghesien, ende Godt heeft menich schoon mirakel door hem ende sijn gebeden vertoont. Hy is nu een religieus in een clooster dat sijn vader hevet doen maken, daer hy Godt dient in penitentie.”

Doen seyde Poncius: “Nu, Godt sy gelooft dat ick tijdinghe van hem ghehoort hebbe!”

Ende Poncius bleef verblijft alle den nacht.

4. noch binnen ses dagen: nog geen zes (5 volgens onze manier van tellen) dagen geleden

*Hoe Poncius den coninck Oriant tijdinge bracht
vander hertoginne van Billoen.*

[31]

De abt van *Sint* Truyen ende Poncius ginghen des morgens vroeck totten kasteele, daer hem de coninck Oriant teghen quam ende Bea[tr]jis met hare kinderen. Ende doen Esmeri, des conincx soon, hun lieden sach, soo kende [h]y de habijten⁵ ende quam by hun ende dede reverentie, vraghende van waer sy quamen.

Poncius seyde: “Wy zijn van Billoen ende hebben langhe ghesocht een ridder die een swaen geleyde, doe hy sijn wijf verliet, de hertoginne van Billoen, wiens dienaer ic ben.”

Als Esmeri dit hoorde, began hy te lachen ende seyde: “Lieve vriendt, dat is mijn broeder!”

Poncius seyde: “Levet hy oock noch?”

“Ja!”, seyde Esmeri.

Doen riep Esmeri sijn vader ende moeder ende seyde: “Siet hier twee mannen, gesonden vander hertoginne van Billoen, mijns broeders wijf, die sullen ons van haer ende van haer dochter tijdinge seggen.”

Ende Poncius vertelde hem alle de saken, hoe dat de hertoginne seer bedroeft was, ende hoe haer dochter gehout was aenden grave van Boenen. Ende men leyde den abt ende Poncius int kasteel, daer sy wel ontfanghen waren, ende daer bleven sy dien nacht.

Des anderen daechs leydese Esmeri int clooster, daer sy Heliam vonden inder kercken voor den hoogen outaer, sittende op sijn knien.

Ende Helias seyde: “O, broeder Esmeri, wat isser nieus?”

Esmeri seyde: “Hier zijn twee mannen die u tijdinge brengen van uwer vrouwe ende dochter Yda, die gehouwet is aen de grave van Boenen.”

Als Helias hunlieden sach, soo kende hy Poncius ende quam hem omhelsen ende kussen ende seyde: “Weest willecom, mijn vrient!”

5. kende [h]y de habijten: zag hij aan hun kleding dat de één een bode was van het graafschap Billoen en de ander een (benedictijner) abt.

Hoe ist met mijn vrou ende mijn dochter Yda?”

Doen vertelde hem Poncius hoe sy hem had doen soecken in menich lant, ende vraechde hem oft hy niet en wilde weder keeren totten lande van Billoen.

Ende Helias seyde: “Neen ic, want nimmermeer en sal ick uyt desen clooster gaen, daer ick nu in vinden mach die salicheyd mijnder zielen.”

Doen seyde Poncius: “Heer, ick ben seer verblijt in mijn herte dat ic u sien ende spreken mach, ende u vrouwe, de hertoghinne, sal seer verblijdt zijn als sy dit verhoort.”

Ende Helias seyde: “Ghy sult my seer ghebieden tot haer⁶ ende mijnder dochter Yda, ende ick ben seer verblijt datse eerlijck gehout is.”

Doen nam hy al weenende oorlof aenden abt en[de] aen Poncius, ende hy leydese om 't clooster te besien, ende hy dede hun goede chiere⁷ met sijnen broeder Esmeri. Daer nae bat Pontius om een litteecken, dat de hertoginne sekerlijc weten mocht dat hy hem vonden had.

Ende Helias seyde: “Gheeft haer in een waer teecken desen rinck, die sy my uut liefden gaf!”

Ende daer toe sant hy haer ende sijnder dochter groote giften, ende den abt ende Poncius gaf hy groote gaven. Ende sy namen oorlof aen Helias ende gingen met sijnen broeder Esmeri na 't slot van Billoen, daer sy wellecom waren.

De coninck ende coninghinne deden bereyden groote presenten, die sy sonden haer dochter, de hertoginne, ende haer dochter, Yda, de gravinne van Boenen. Doen namen sy oorlof aen den coninck ende aen haer allen ende zijn van daer ghescheyden.

6. Ghy sult my seer ghebieden tot haer: Doe haar mijn allerhartelijkste groeten!

7. dede hun goede chiere: ontving hen allerhartelijkst